

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อมวลชน

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เป็นที่ยอมรับกันว่าสังคมเราอยู่ร่วมกันในยุคของการสื่อสารมวลชน (Mass Communication) (จงจิต ศรีพรหม, 2524 : 156) ความก้าวหน้าทางสื่อสารมวลชนอย่างรวดเร็วนับแต่ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เป็นเหตุให้สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญต่อพฤติกรรมทางสังคมและมีพลังมหาศาลต่อแนวความคิดของมนุษย์ (Carl I. Hovland, 1962)

ลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell, 1964 : 37-51) นักรัฐศาสตร์ซึ่งบุกเบิกทำการวิจัยด้านการสื่อสารมวลชน ได้กล่าวถึงหน้าที่ที่สำคัญ 3 ประการของสื่อมวลชนคือ

1. แสวงหาและเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม
2. ประสานส่วนต่าง ๆ ในสังคม หมายถึงแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่เห็นข่าวทำการวิเคราะห์ และเสนอแนะว่าควรจะทำอย่างไรเกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ
3. ถ่ายทอดมรดกทางสังคม หมายถึงเผยแพร่ความรู้ ค่านิยม และบรรทัดฐานของสังคมแก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม เพื่อให้วิทยาการและวัฒนธรรมของสังคมคงอยู่

แชรมม์ (Wilbur Schramm, 1969 : 47-51) และไรท์ (Charles R. Wright, 1975 : 9) ได้เพิ่มเติมหน้าที่ประการที่ 4 ของสื่อมวลชน คือ

4. ให้ความบันเทิง หมายถึงเผยแพร่การแสดง ดนตรี และศิลปะ เพื่อสร้างความจรรโลงใจแก่มวลชน

เกษม ศิริสัมพันธ์ (2508 : 70-72) ได้สรุปหน้าที่ที่สำคัญของการสื่อสารมวลชนไว้ 4 ประการ คือ

1. เสนอข่าวสารข้อเท็จจริง และเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้สมาชิกในสังคมทราบ

2. เสนอความคิดเห็นต่อปัญหาหนึ่งปัญหาใด ซึ่งมีผลกระทบต่อประโยชน์ส่วนรวมของสังคม ถือว่าเป็นผู้นำทางความคิดเห็นของมวลชน
3. ให้ความบันเทิงแก่มวลชน
4. เป็นครูผู้แนะนำสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่สมาชิกของสังคม

ริช และเอทอฟ (Michael Rush. and Phillip Athoff, 1971 : 16) ศึกษาพบว่า สื่อมวลชนมีบทบาทอย่างมากในการให้ความรู้ ความเข้าใจ ค่านิยม ความเชื่อทัศนคติซึ่งมีผลต่อการสั่งสมประสบการณ์และพัฒนาบุคลิกภาพ และมีบทบาทในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม และการเรียนรู้แก่บุคคล นักวิชาการทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์หรือทางการสื่อสารมวลชน ต่างก็ยอมรับบทบาทของสื่อมวลชนที่มีต่อชีวิตมนุษย์ด้วยกันทั้งนั้น

โรเจอร์ และชูเมคเกอร์ (Everett M. Rogers. and F. Floyd Shoemaker, 1971 : 145) กล่าวว่า สื่อมวลชน (Mass Media) อันได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์และภาพยนตร์ เป็นต้น เป็นแหล่งข่าวซึ่งอาจเป็นบุคคลเดียวหรือมากกว่านั้น สามารถนำข่าวสารไปยังผู้รับจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว เป็นการเพิ่มพูนความรู้และแพร่กระจายข่าวสารรวมทั้งเปลี่ยนทัศนคติที่บุคคลมีอยู่ได้

สื่อมวลชนจะให้ข่าวสารและข้อเท็จจริงต่าง ๆ อันเป็นการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจแก่บุคคล ซึ่งจะยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคลได้

อย่างไรก็ตาม สื่อมวลชนเป็นเพียงสถาบันหนึ่งในสังคม ซึ่งมีสถาบันอื่น ๆ อีกมากมายที่ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของคนในสังคม ดังนั้น อิทธิพลที่สื่อมวลชนที่มีต่อสังคมและประชาชนจึงเป็นอิทธิพลที่มีเงื่อนไข และขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ อีกมาก

เคลปเปอร์ (Joseph T. Klapper, 1960 : 15-49) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของประชาชนไว้ดังนี้

1. สื่อมวลชนไม่ได้มีอิทธิพลต่อประชาชนโดยตรง แต่จะมีอิทธิพลโดยอ้อม ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ความมีใจใหม่เอียง คือประชาชนจะมีความคิดเห็น ค่านิยม และความใหม่เอียงที่จะประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก่อนที่จะมาสัมผัสกับสื่อมวลชน

1.2 การเลือกรับสาร ประชาชนจะเลือกรับสารที่สอดคล้องกับความคิดเห็นและความสนใจของตน และจะเลือกความหมายของสารตามความเชื่อ และค่านิยมที่ตนมีอยู่เดิม

1.3 อิทธิพลของบุคคล บางครั้งข่าวสารจากสื่อมวลชนจะผ่านสื่อบุคคลหรือผู้นำความคิดเห็นก่อนจะไปถึงประชาชน ผู้นำความคิดเห็นมักสอดแทรกความรู้สึกนึกคิดของตนเข้าไปด้วย ทำให้มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของประชาชนอยู่มาก

1.4 กลุ่มและบรรทัดฐานของกลุ่ม

1.5 ระบบสื่อมวลชน

2. สื่อมวลชนจะเป็นเพียงแรงเสริม (Reinforcement) ที่สนับสนุนทัศนคติ รสนิยม ความมีใจใหม่เอียง ตลอดจนแนวโน้มด้านพฤติกรรมของประชาชนให้เข้มแข็งขึ้น และพร้อมที่จะแสดงออกมาเมื่อมีแรงจูงใจหรือเมื่อโอกาสเหมาะสม

3. สื่อมวลชนอาจเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนได้เล็กน้อย และมักเป็นทัศนคติที่ยังไม่มั่นคง การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกหรือเปลี่ยนไปในทางตรงข้ามนั้นเป็นไปได้ยากอาจเปลี่ยนได้บ้าง แต่ต้องใช้เวลาและบุคคลต้องได้รับข่าวสารเพียงพอ อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของสื่อมวลชนในด้านการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อบุคคลมีความใหม่เอียงที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่ก่อนแล้ว

4. สื่อมวลชนสามารถสร้างทัศนคติให้แก่ประชาชนได้ ในกรณีที่บุคคลไม่เคยมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นมาก่อน และต้องได้รับสารที่เสนอเรื่องราวในแนวเดียวกันบ่อย ๆ เป็นอิทธิพลในลักษณะสะสม ไม่ใช่อิทธิพลที่ก่อให้เกิดผลทันทีทันใด

ความหมายของการเปิดรับสื่อมวลชน

เลินเนอร์ (Daniel Lerner, 1958 : 56-60) ให้คำจำกัดความการเปิดรับสื่อมวลชนว่า หมายถึงอัตราส่วนของประชาชนที่มีวิทยุ จำนวนจำหน่ายหนังสือพิมพ์ และจำนวนผู้หนึ่งดูภาพยนตร์ต่อประชาชน 100 คน

ดอยชแมน (P.J. Deutschman, 1963 : 23 - 25) กล่าวว่า การเปิดรับสื่อมวลชนสามารถวัดได้จากโอกาสที่บุคคลจะเปิดรับสื่อมวลชนซึ่งประกอบขึ้นจากการเป็นเจ้าของวิทยุ และดูภาพยนตร์ในช่วงเวลา 6 เดือน การซื้อหนังสือพิมพ์เป็นประจำหรือชั่วคราวครั้งชั่วคราวตลอดจนมีหนังสือพิมพ์ในบ้าน

โรเจอร์และเซวเนนิง (Everett M. Rogers. with Lynne Svenning, 1969 : 363-364) ให้นิยามว่า สื่อมวลชนนั้นคลุมถึงสื่อ 5 ประเภท คือ วิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และภาพยนตร์ ดัชนีในการวัดการเปิดรับสื่อมวลชนในความหมายของเขาดังประกอบด้วยจำนวนรายการวิทยุที่รับฟังต่อสัปดาห์ การอ่านหนังสือพิมพ์ต่อสัปดาห์ ภาพยนตร์ที่ดูต่อปี และอื่น ๆ

ในหนังสือค้นทานุกรมสื่อสารมวลชน ซึ่งเรียบเรียงโดยคณาจารย์แผนกสื่อสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวถึงการเปิดรับสื่อมวลชนว่า หมายถึงขอบเขตที่ประชาชนทั่วไปเปิดรับสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ได้แก่ การดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ อ่านหนังสือพิมพ์ นิตยสารและการดูภาพยนตร์ (สนั่น ปัทมะทิน 2520, : 59-60)

วันทนา ชาญวนิชวงศ์ (2525 : 52) สรุปไว้ว่า การเปิดรับสื่อมวลชน (Mass Media Exposure) คือขอบเขตหรือประเภทของสื่อมวลชนต่าง ๆ ที่ประชาชนทั่วไปอ่าน ฟัง ดู เท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวกับเนื้อหาข่าวสารในสื่อแต่ละประเภท

รูปแบบของการเปิดรับสื่อมวลชน

จากคำจำกัดความการเปิดรับสื่อมวลชนที่กล่าวมา หากจะจัดเป็นรูปแบบของการเปิดรับสื่อมวลชน อาจแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1. แบบรวมกลุ่ม คือ ความซ้ำซ้อนหรือคาบเกี่ยวกันของสื่อมวลชนที่ประชาชนทั่วไปเปิดรับ กล่าวคือ ผู้ที่เปิดรับสื่อประเภทหนึ่งมักจะรับสื่อประเภทอื่นด้วย

2. แบบเรียงตามชั้นบันได คล้ายกับแบบรวมกลุ่ม แต่เพิ่มเติมขึ้นคือ การเปิดรับสื่อแต่ละประเภทสามารถจัดเรียงกันเป็นลำดับชั้น สามารถแสดงให้เห็นว่า ประชาชนส่วนมากเปิดรับสื่อประเภทใดมาก ประเภทใต้น้อย เรียงตามลำดับ

3. แบบการจัดกระจาย มีลักษณะตรงข้ามกับแบบรวมกลุ่ม คือ การเปิดรับสื่อมวลชนแต่ละประเภทไม่จำเป็นต้องคาบเกี่ยวกัน กล่าวคือ การเปิดรับสื่อมวลชนประเภทหนึ่งไม่จำเป็นต้องขึ้นกับการเปิดรับสื่อมวลชนประเภทอื่น

มีข้อสังเกตว่า รูปแบบการเปิดรับสื่อมวลชนแบบรวมกลุ่มมักพบได้จากการวิจัยทั้งในระดับเมืองและชนบท ส่วนแบบเรียงตามชั้นบันไดพบจากการวิจัยระดับชนบท แบบการจัดกระจายมักพบจากการวิจัยในเมืองใหญ่ ๆ

เกณฑ์ในการวัดการเปิดรับสื่อมวลชน

โดยทั่วไปแล้วการวัดการเปิดรับสื่อมวลชนต้องคำนึงถึงความสำคัญของสื่อมวลชนแต่ละประเภทในการเผยแพร่ข่าวสารและอำนาจในการชักจูงใจหรือ โน้มน้าวใจบุคคล การเปิดรับสื่อมวลชนจะมุ่งเฉพาะเป็นตัวแปรในการบ่งบอกขอบเขตหรือประเภทของสื่อมวลชน ซึ่งประชาชนทั่วไปอ่าน ฟัง ดู หาได้บอกถึงเนื้อหาข่าวสารในสื่อแต่ละประเภทไม่

นอกจากนี้ การที่รูปแบบของการเปิดรับสื่อมวลชนมีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม จึงทำให้หลักเกณฑ์ที่จะใช้วัดแตกต่างกันไปตามเหตุผลและแนวความคิดของผู้ที่สนใจในเรื่องนี้ จะนำมาอ้างอิง

คาร์เตอร์และเซฟัลเวดา (Roy E. Carter. and Sepulveda, 1969 : 216-225) มีความเห็นว่า การเปิดรับสื่อมวลชนต้องวัดจากการคาบเกี่ยวกันของพฤติกรรมในการเปิดรับสื่อมวลชนที่เปิดรับสื่อประเภทหนึ่งแล้วย่อมจะเปิดรับสื่ออื่น ๆ ด้วย

แมคเคลาวด์ รัช และ ฟรีเดอริค (McLeod. Rush and Friederich, 1968-1969 : 575-587) มีความเห็นว่า ผู้ที่เปิดรับสื่อมวลชนประเภทหนึ่งแล้วไม่จำเป็นต้องเปิดรับสื่อมวลชนอีกประเภทหนึ่งด้วย

ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาของสื่อมวลชน

ความรู้เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์

สื่อสิ่งพิมพ์เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งของระบบการสื่อสาร และเป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารมวลชน อิทธิพลของสื่อสิ่งพิมพ์เกิดขึ้นเมื่อมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ไปถึงผู้รับ ทำให้เกิดผลกระทบแก่ผู้รับสารในลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติ ซึ่งจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรหรือสถาบันต่าง ๆ ทั้งในกระบวนการตัดสินใจ ทัศนคติ หรือพฤติกรรมรวมทั้งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ผลกระทบเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ทั้งทางบวกหรือการพัฒนา และทางลบหรือความเสื่อมโทรม

ลักษณะอิทธิพลของสิ่งพิมพ์ แบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. **ไม่มีอิทธิพล** หมายถึง ในกรณีที่ผู้กระทำการได้กระทำการลงไปเพื่อให้ผู้ถูกกระทำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของตน แต่การกระทำไม่บังเกิดผล คือ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตน แต่การกระทำไม่บังเกิดคือ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติ ก็ถือว่าไม่มีอิทธิพล

2. **อิทธิพลเพียงเบน** เป็นไปในกรณีที่ได้มีการกระทำการแล้วและผู้ถูกกระทำการได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของตน แต่พฤติกรรมหรือทัศนคตินั้น ไม่สอดคล้องหรือเกี่ยวข้องกับเจตจำนงของผู้กระทำการ

3. **อิทธิพลในทางลบ** หมายถึง ได้มีการกระทำการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติ แต่ผู้ถูกกระทำการได้เปลี่ยนแปลงไปในทางตรงกันข้าม ไม่สอดคล้องกับเจตนาธรรม

4. **อิทธิพลในทางบวก หรืออิทธิพลโดยปกติ** หมายถึง ได้มีการกระทำการเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติให้เป็นไปตามเจตนาธรรมณ์ ของผู้กระทำการและผู้ถูกกระทำการได้กระทำตามเจตนาธรรมณ์นั้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และสุพิตรา เพชรบุรี, 2526 : 283 - 284)

หนังสือพิมพ์เป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการบอกข่าว มีหน้าที่หลัก 4 ประการ คือ การให้ข่าวสาร การให้ข้อเสนอแนะ การให้ความบันเทิง และการเป็นสื่อในการโฆษณา

1. การให้ข่าวสาร (to inform) หน้าที่หลักของหนังสือพิมพ์คือแสวงหาข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง (facts) มารายงานให้ประชาชนทราบ การเสนอข่าวสารจะรายงานออกมาในลักษณะของข่าว บทความหรือสารคดี ก็ได้

2. การให้ข้อเสนอแนะ (to guide) หน้าที่ในการเสนอแนะควรเป็นการแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือต่อข่าวที่ได้รับการรายงานไปแล้ว การแสดงความคิดเห็นนี้อาจแสดงผ่านคอลัมน์อื่น ๆ เช่น บทบรรณาธิการ บทวิจารณ์และบทความ เป็นต้น

3. การให้ความบันเทิง (to entertain) หมายถึง ความบันเทิงที่ผู้อ่านได้รับจากการอ่านเนื้อหาในหนังสือพิมพ์ เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด และพักผ่อนสมองไปในเวลาเดียวกัน มีรายการวิจัยบางชิ้นกล่าวว่า ข่าวสารเกี่ยวกับความบันเทิงในหน้าหนังสือพิมพ์มักจะได้รับ ความสนใจอ่านมากกว่าข่าวสารประเภทอื่น ๆ ความบันเทิงที่แฝงอยู่อาจได้จากการอ่านการ์ตูน บทความ สารคดี และบทวิจารณ์ต่าง ๆ

4. การเป็นสื่อในการโฆษณา (to advertise) หนังสือพิมพ์เป็นสื่ออันเหมาะสมสำหรับนำสินค้า ธุรกิจให้ผู้อ่านได้มีโอกาสเลือกซื้อได้

เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ประกอบไปด้วย 1. ข่าว 2. บทบรรณาธิการ 3. บทวิจารณ์ และ 4. เนื้อหาทั่วไป

1. ข่าว คือรายงานของเหตุการณ์หรือสถานการณ์ ที่มีความสำคัญ ข่าวมีแหล่งที่มาทั้งภายในและต่างประเทศ

1.1 ข่าวภายในประเทศ หมายถึง ข่าวที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องกับประเทศที่เสนอข่าว ซึ่งอาจแบ่งประเภทออกเป็นลักษณะต่าง ๆ หลายประเภท แล้วแต่ความสนใจของคนในประเทศนั้น ๆ เช่น ในประเทศไทยอาจแบ่งออกเป็น ข่าวในราชสำนัก ข่าวบุคคลสำคัญของรัฐบาล ข่าวเหตุการณ์ทั่วไป ข่าวกีฬา ข่าวดินฟ้าอากาศ

1.2 ข่าวต่างประเทศ คือ รายงานเหตุการณ์ที่น่าสนใจที่เกิดขึ้นในที่ต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเลือกข่าวที่เห็นว่าน่าสนใจของคนทั่วประเทศที่เสนอข่าว

2. บทบรรณาธิการหรือบทนำ คือ บทความที่ปรากฏในหน้าบรรณาธิการ ซึ่งหนังสือพิมพ์หรือบรรณาธิการ สามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข่าวได้ จุดเด่นของบทบรรณาธิการ ก็คือความคิดเห็นที่บรรณาธิการแสดงออกเกี่ยวกับข่าวหรือเรื่องราวที่เกิดขึ้น

3. บทวิจารณ์ หมายถึง ข้อเขียนในหน้าหนังสือพิมพ์ที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับผลงานทางวรรณกรรม ผลงานศิลปะต่าง ๆ รวมถึงหนังสือ ภาพยนตร์ ภาพเขียน ฯลฯ

4. เนื้อหาทั่ว ๆ ไป เนื้อหาของหนังสือพิมพ์นอกจากจะประกอบด้วยข่าว บทบรรณาธิการ และบทวิจารณ์แล้ว ยังประกอบไปด้วยคอลัมน์อื่น ๆ อีก 8 ประเภท คือ

4.1 คอลัมน์วิเคราะห์ข่าว มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ปัจจุบันที่เป็นข่าว ผู้เขียนมุ่งอธิบายความเป็นมา พร้อมกับแสดงความคิดเห็นส่วนตัว ประกอบกับเหตุผลในการคาดหมายเหตุการณ์นั้น ๆ คอลัมน์นี้จะมีน้ำหนัก หรือประเด็นที่อาจจะอ่อนกว่าบทบรรณาธิการตรงที่ทัศนะต่าง ๆ ที่แสดงออกนั้นเป็นของผู้เขียนคนเดียว หากผู้เขียนเป็นที่ยอมรับและมีความรู้ลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องที่เขียนดีพอ ผู้อ่านก็อาจจะให้ความสนใจติดตามและมีแนวโน้มว่าจะเชื่อถือความคิดเห็นของผู้เขียน

4.2 คอลัมน์ซุบซิบ เป็นคอลัมน์ที่ได้รับความนิยมสูงมากในจำนวนคอลัมน์ทั้งหมด เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีความอยากรู้อยากเห็น เรื่องของบุคคลอื่น ยิ่งเป็นเรื่องที่ไม่เปิดเผยก็ย่อมดึงดูดใจคนอยากรู้อยากเห็น คอลัมน์ซุบซิบจะเป็นคอลัมน์ประจำในหน้าสตรี ส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลในสังคมที่มีชื่อเสียง โดยเสนอเป็นเกร็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับความเป็นไปของบุคคลในชุมชน และบางครั้งก็กลายเป็นแหล่งที่ให้ข้อเท็จจริงและข่าวลือเกี่ยวกับคนที่มีชื่อเสียงในสังคมด้วย

4.3 คอลัมน์ซุบซิบทางการเมือง คอลัมน์นี้เกี่ยวกับบุคคลในคณะรัฐบาล ข้าราชการ นักการเมือง เรื่องที่ซุบซิบก็จะเกี่ยวกับเรื่องระดับชาติหรือระหว่างประเทศ โดยให้ข้อมูลบางอย่างเป็นนัยและมักจะสอดแทรกข้อมูลบางอย่างที่ค่อนข้างจะถูกต้อง ก่อนที่จะมีการประกาศอย่างเป็นทางการเสมอ ทั้งยังสามารถชี้นำแนวโน้มหรือท่าทีการกระทำของบุคคลและรัฐบาลด้วย

4.4 คอลัมน์ตลก ขบขัน มักเป็นการนำเหตุการณ์ข่าวปัจจุบันมาเป็นเป้าหมายเพื่อเขียนหยอกล้อหรือประชดประชันกับข้อเท็จจริง คอลัมน์นี้มุ่งให้ความบันเทิงมากกว่า ในขณะที่เดียวกันก็ให้สาระของข่าวสารในอีกรูปแบบหนึ่งเช่นกัน

4.5 คอลัมน์วิจารณ์ เป็นข้อเขียนที่ผู้เขียนมุ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งละอันพันละน้อยที่เกิดขึ้นในแวดวงสังคม เช่น เกี่ยวกับการเมืองบ้าง การกีฬาบ้าง การเศรษฐกิจบ้าง เป็นต้น

4.6 คอลัมน์แนะนำวิธีทำ ส่วนมากปรากฏในหน้าสตรีบ้าง แม่บ้านบ้าง หรือหน้ากีฬาบ้าง แล้วแต่ประเภทของเนื้อหา เป็นคอลัมน์ที่มุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับการทำวัสดุหรือเครื่องใช้

ต่าง ๆ คอลัมน์นี้จะช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับการดำรงชีวิตประจำวันหรือช่วยแก้ปัญหาสังคม ปัญหาหัวใจ คอลัมน์ตอบปัญหาสังคมก็จัดอยู่ในคอลัมน์ประเภทนี้

4.7 คอลัมน์จดหมายจากผู้อ่าน คือ เนื้อที่อุทิศให้กับข้อเขียนหรือบทความที่ส่งเข้ามาโดยผู้อ่าน นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่กำลังเป็นข่าวหรือเป็นประเด็นที่สมควรให้ความรู้กับผู้อ่าน เช่น บทความเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น (มาลี บุญศิริพันธ์ และพงษ์ศักดิ์ พยัฆวิเชียร, 2530 : 621 -647)

ความรู้เกี่ยวกับวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์

ความหมายของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์

วิทยุกระจายเสียง เดิมไม่มีคำเรียกในภาษาไทย จอมพลเรือ ๑ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงใช้คำทับศัพท์ "Radio Telegraph" ว่า "ราดิโอ โทรเลข" ต่อมาภายหลังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงบัญญัติใช้คำว่า "วิทยุ" แทนคำว่า "ราดิโอ" ต่อมาราชบัณฑิตยสถานจึงให้ใช้คำเต็ม ๆ เป็นทางการว่า "วิทยุกระจายเสียง" ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Radio Broadcasting"

สารานุกรมบริเตนิกา ได้ให้ความหมายของคำว่า "วิทยุกระจายเสียง" ว่า "หมายถึงการกระจายหรือแพร่ ไปของคลื่นแม่เหล็ก ไฟฟ้าในอากาศเพื่อส่งสาร ..."

วิทยุโทรทัศน์ (Television) นิยมใช้ชื่อว่า "ทีวี" (TV) หรือที่มักเรียกสั้น ๆ ว่า "โทรทัศน์" หมายถึง "การส่งและรับภาพและเสียงโดยเครื่องส่งและเครื่องรับอิเล็กทรอนิกส์ ออกอากาศด้วยกระแสคลื่นวิทยุ ที่ใช้พลังงานไฟฟ้าเป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า จากเครื่องส่งไปยังเครื่องรับที่อยู่ห่างไกล"

ทั้งวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนย่อมเป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่มนุษย์ในสังคม ซึ่งสามารถทำได้หลายลักษณะ คือ การให้ข้อเท็จจริง

การให้การศึกษา และการให้ความคิดเห็น

1. การให้ข้อเท็จจริง โดยวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ในฐานะเป็นสื่อมวลชนจะต้องให้ความสำคัญในการรายงาน และติดตามเหตุการณ์สำคัญที่น่าสนใจและก่อให้เกิดความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างเที่ยงธรรม หรือนำมาเสนอแก่ประชาชนอย่างสม่ำเสมอด้วยความบริสุทธิ์และจริงใจ ไม่บิดเบือนหรือเอนเอียง อันอาจจะทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคมชั้น หรืออาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดได้

2. การให้การศึกษา ความสำคัญอีกอย่างหนึ่งของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ในการเสริมสร้างสติปัญญา คือจะต้องเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและยกระดับการศึกษาและความรอบรู้ของประชาชนให้สูงขึ้น ทำให้เกิดความรู้อันจะดำรงชีวิตประจำวันได้ และยิ่งกว่านั้นคือสามารถนำความรู้นั้นไปประกอบอาชีพได้ตามควรแก่อัธยาศัย

3. การแสดงความคิดเห็น การถ่ายทอดความคิดเห็นและการจะติดต่อสื่อสารความต้องการซึ่งกันและกันของมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยสื่อมวลชนหรือแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อมวลชน เนื่องจากวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่แพร่กระจายไปได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางจึงมีลักษณะและความสำคัญเป็นเสมือนเวทีกลาง ที่จะให้ประชาชนได้แสดงออกซึ่งความคิดเห็น ความต้องการและอุดมการณ์ของมนุษย์ในสังคมได้ ถ้าขาดสื่อทั้งสองชนิดนี้การถ่ายทอดความรู้สึคนึกคิดก็ไม่สามารถสื่อถึงกันได้ โลกก็คงไม่มีการติดต่อหรือเคลื่อนไหวและกลายเป็นสังคมปิดหรือสังคมตายในที่สุด (เนภาภรณ์ อัจฉริยกุล และวิจิตร ภักดีรัตน์, 2529 : 8 - 15)

นอกจากนั้น วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ยังเป็นสื่อเพื่อการพัฒนาประเทศอีกด้วย คือ พัฒนาทางการศึกษา พัฒนาทางการเมือง พัฒนาชนบทและพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม
หน้าที่ของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ในฐานะเป็นสื่อมวลชนประกอบด้วยหน้าที่หลัก

4 ประการ คือ

1. หน้าที่เสนอข่าวสาร
2. หน้าที่เสนอความคิดเห็น
3. หน้าที่เสนอบริการทางการศึกษา
4. หน้าที่บริการความบันเทิง

1. หน้าที่เสนอข่าวสาร ของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แบ่งออกตามเนื้อหาที่จัดออกอากาศได้ คือ

1.1 ข่าวในประเทศ หมายถึงข่าวที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องกับประเทศที่เสนอข่าว ซึ่งอาจจะแบ่งออกเป็นลักษณะต่าง ๆ หลายประเภทแล้วแต่ความสนใจของคนในประเทศนั้น ๆ เช่น ในประเทศไทยอาจจะแบ่งออกเป็นข่าวในราชสำนัก ข่าวบุคคลสำคัญของรัฐบาล ข่าวเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไป ข่าวกีฬา ข่าวดินฟ้าอากาศ

1.2 ข่าวต่างประเทศ คือ รายงานเหตุการณ์ที่น่าสนใจที่เกิดขึ้นในที่ต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเลือกข่าวที่เห็นว่าเป็นข่าวที่น่าสนใจของคนในประเทศที่เสนอข่าว

2. หน้าที่เสนอความคิดเห็น รูปแบบรายการที่เหมาะสมแก่การเสนอความคิดเห็นทางวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ได้แก่

2.1 การวิเคราะห์ข่าว และการวิจารณ์ข่าว การวิเคราะห์ข่าวแบ่งออกได้หลายแนว เช่น แนวการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคมและสถานการณ์ระหว่างประเทศ การวิเคราะห์ข่าวด้านต่าง ๆ จะมีผู้เชี่ยวชาญในสาขามาเป็นผู้ร่วมมือวิเคราะห์ปัญหา เพราะจะสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ได้ถูกต้อง

2.2 รายการสัมภาษณ์ เป็นลักษณะรายการที่แสดงความคิดเห็นได้ดี ทำให้สัมภาษณ์ของบุคคลสำคัญทางวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เป็นการเปิดเผยนโยบายสำคัญหรือทัศนคติของผู้นั้นต่อการจะตัดสินใจทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง

2.3 รายการอภิปราย การอภิปรายเป็นการรวมความคิดเห็นของคนมากกว่า 3 คนขึ้นไปให้มาถกเถียงกันในปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญ ความน่าสนใจต่อคนส่วนใหญ่ ปัจจุบันรายการอภิปรายที่ตั้งใจจัดขึ้นทางวิทยุกระจายเสียงมีค่อนข้างน้อย แต่ทางวิทยุโทรทัศน์จะมีอยู่หลายรายการ

2.4 รายการสารคดี เป็นช่องทางหนึ่งที่จะแสดงความคิดเห็นซึ่งกลุ่ม โหม่นนำวจิตใจคนต่อประเด็นปัญหาบ้านเมืองหรือปัญหาสังคมบางประการ

2.5 รายการพูดคุย ทางด้านวิทยุกระจายเสียง ผู้จัดจะแสดงความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ ตามความคิดของตนได้อย่างกว้างขวาง เช่น การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาบ้านเมืองในรายการ "เพื่อแผ่นดินไทย" และ "สยามานสติ" เป็นต้น

2.6 รายการโทรทัศน์จากผู้ฟัง เป็นรายการที่เปิดโอกาสให้ผู้ฟังผู้ดู ได้ร่วมรายการ เช่น การทายปัญหา ทายเพลง เล่าเรื่องขำขัน หรือปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น

2.7 การแสดงความคิดเห็นของประชาชน เป็นลักษณะการเสนอความคิดเห็นของคนหลาย ๆ คนที่มีต่อประเด็นปัญหาหนึ่ง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องแสดงตัวผู้ออกความคิดเห็น ผู้จัดรายการจะตั้งคำถามและเสนอคำตอบที่ได้เรียบเรียงตัดต่อให้กระชับภายในเวลาอันรวดเร็ว ลักษณะการนำเสนอมักประกอบด้วยรายการข่าว สารคดี หรือนิตยสาร

3. หน้าที่เสนอบริการการศึกษา การจัดการให้บริการการศึกษาในวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์ อาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ รายการความรู้ทั่วไป และรายการความรู้เพื่อการสอน

3.1 รายการความรู้ทั่วไป หมายถึงรายการที่มุ่งให้ความรู้เรื่องต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ชมหรือผู้ฟังได้รับความรู้ที่เป็นประโยชน์ในทางตรงหรือทางอ้อม ได้เกิดแนวคิด คติสอนใจอันเป็นประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตประจำวัน รายการประเภทนี้ได้มุ่งหมายเพื่อการสอนในหลักสูตรหนึ่งใดโดยเฉพาะ แต่ก็สามารถทำหน้าที่เสริมหรือประกอบการสอนได้

ลักษณะรายการในหัวข้อนี้อาจแยกการเสนอเนื้อหาและรูปแบบรายการได้ คือ

3.1.1 รายการสาระบันเทิง เน้นการผลิตรายการเพื่อการศึกษาที่สอดแทรกความบันเทิงไว้ด้วย มีหลายรูปแบบเช่น ละครต่อต้านยาเสพติด รายการสารคดี รายการนิตยสาร รายการเพลง รายการตอบปัญหา รายการแข่งขันประเภทเกมโชว์ เป็นต้น

3.1.2 รายการส่งเสริมการศึกษา เป็นรายการให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ โดยมีเนื้อหาที่เด่นชัดทางด้านการศึกษามากกว่าการบันเทิง เช่น รายการชุดชีวิตสัตว์ ความรู้คือประทีป ชีพจรลงเท้า เป็นต้น

3.2 รายการเพื่อการสอน เป็นรายการที่ผลิตขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการสอน มีแนวโน้มรายการคล้ายบทเรียน โดยมีวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ

4. หน้าที่บริการความบันเทิง หน้าที่ของวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์ ต้องคำนึงถึงความต้องการและประโยชน์ของผู้รับสารดังนั้นการบริการจึงมักเป็นไปเพื่อ

4.1 หน้าที่ให้บริการความบันเทิงโดยตรง

4.2 ให้บริการสาระบันเทิงเพื่อเป็นกลวิธีในการให้ความรู้ทางอ้อม

รูปแบบรายการให้ความบันเทิงทางวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์

1. ลักษณะรูปแบบรายการบันเทิงทางวิทยุกระจายเสียง ได้แก่

1.1 รายการเพลง รายการบันเทิงทางวิทยุกระจายเสียงส่วนใหญ่ออกมาในรูปแบบของรายการเพลงแทบทั้งสิ้น เพราะการบริการความบันเทิงได้หลากหลาย แล้วยังสามารถผลิตรายการได้ง่ายและรวดเร็ว รายการเพลงที่เสนอตามวิทยุกระจายเสียง มักแบ่งเสนอตามประเภทของเพลง เช่น เพลงคลาสสิก เพลงลูกทุ่ง เพลงไทยเดิม เพลงไทยสากล เพลงสากล ฯลฯ รายการเพลงใช้เวลาตั้งแต่ 10 นาที ถึง 3 ชั่วโมง

1.2 รายการละคร ละครวิทยุในระยะแรกมุ่งกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสตรีแม่บ้าน เนื้อหาจึงมักเป็นละครชีวิต สะท้อนอารมณ์ของสตรี ในประเทศไทยละครวิทยุได้รับความนิยมมาก โดยเฉพาะในระยะที่วิทยุโทรทัศน์ยังไม่แพร่หลาย เนื้อหาที่นำมาแสดงมักเป็นเรื่องของครอบครัว ความรัก การชิงดีชิงเด่น อิจฉาริษยา ละครวิทยุนี้ว่ามีบทบาทต่อจิตใจและพฤติกรรมของผู้ฟังเป็นอย่างมาก

1.3 รายการนิตยสาร เป็นรูปแบบรายการที่ทำหน้าที่ให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะลักษณะการนำเสนอรายการมีความหลากหลาย มีหลายเรื่องประกอบกัน เข้าไว้ด้วยกันในรายการเดียวกัน เปรียบเสมือนนิตยสาร รายการนิตยสารเป็นรูปแบบรายการที่นิยมแพร่หลายและการนำเสนอเพื่อให้สาระบันเทิงแก่กลุ่มเป้าหมายหลายกลุ่ม

2. ลักษณะรูปแบบรายการบันเทิงทางวิทยุโทรทัศน์ ได้แก่

2.1 รายการละครประจำวัน ละครโทรทัศน์จะมีเนื้อหาต่อเนื่องกันไป จึงมักออกอากาศติดต่อกัน ละครโทรทัศน์เป็นที่นิยมของกลุ่มผู้รับเป็นอย่างมากจากการสำรวจพบว่าอยู่ในอันดับ 1 - 5 อันดับแรกของรายการโทรทัศน์ทุกสถานี ปัจจุบันรายการละครใช้เวลาแพร่ภาพออกอากาศประมาณ 20 ชั่วโมง 30 นาที ต่อสัปดาห์

2.2 รายการภาพยนตร์ชุดทางโทรทัศน์ (TV Series) รายการประเภทนี้อาจจัดเป็นละครประเภทหนึ่ง ที่มีตัวแสดงนำยืนโรงอยู่เสมอ มีแนวเนื้อเรื่องคงที่ เช่น แนวนักสืบ แนวตลก ขบขัน แนวลึกลับ เป็นต้น

2.3 รายการเกมโชว์ รายการเกมโชว์และตอบปัญหาชิงรางวัล เป็นรายการที่ได้รับความนิยมสนใจมากประเภทหนึ่ง ทั้งนี้เพราะกลุ่มเป้าหมายคือคนทั้งครอบครัว เนื้อหาจะมีลักษณะที่คนทุกเพศทุกวัยจะชมได้ มีความหลากหลายของเนื้อหาพอสมควร

2.4 รายการเพลง รายการเพลงทางวิทยุโทรทัศน์นับว่าได้ให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมอย่างมาก ปัจจุบันรายการเพลงมีลักษณะเป็นรายการโชว์มากยิ่งขึ้น และใช้เทคนิคการถ่ายทำที่น่าสนใจขึ้นด้วย

2.5 รายการสำหรับเด็ก ปัจจุบันบทบาทและหน้าที่ของรายการวิทยุโทรทัศน์ที่มีต่อเด็กเป็นที่ยอมรับว่าการอบรมบ่มเพาะนิสัยของเด็กจะเกิดขึ้นในวัยเยาว์ และผู้ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมในวัยเยาว์ของเด็กล้วนมีบทบาทในการอบรมบ่มนิสัยเด็ก ดังนั้นรายการวิทยุโทรทัศน์ที่ถ่ายทอดเนื้อหาแก่เด็กจึงอาจให้ความสนุก คดีสอนใจ ในขณะที่ทำหน้าที่แฝงคืออาจเป็นตัวอย่างไม่ดี และเด็กนำไปเลียนแบบได้ (อรทัย ศรีสันติสุข, 2529 : 112-161)

ทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติ

ความหมายของทัศนคติ

ทัศนคติเป็นคำที่มีความหมายกว้างและเป็นเรื่องสำคัญ เรื่องหนึ่งทางจิตวิทยาสังคมนักวิชาการทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กันตามแนวความคิดของแต่ละคนซึ่งอาจแตกต่างกันไปในรายละเอียด ดังนี้

ชอว์ และไรท์ (M. E. Shaw. and I. M. Wright, 1976 : 3) ให้ความหมายของทัศนคติไว้ว่า หมายถึง ความรู้สึกทางจิตใจของบุคคล เนื่องจากการเรียนรู้ตลอดจนประสบการณ์ ซึ่งกระตุ้นให้บุคคลมีพฤติกรรมไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งในการตอบสนองสิ่งเร้าหรือจินตนาการต่างๆ ที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้อง

นิวคอมบ์ (T. M. Newcomb, 1954 : 128-221) ได้อธิบายถึงทัศนคติว่าเป็นความโน้มเอียงของจิตใจที่มีต่อประสบการณ์ที่ได้รับและแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะของความพึงพอใจ

หรือไม่พึงพอใจ เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย หรือรู้สึกเฉย ๆ ไม่ชอบไม่เกลียด

เทอร์สโตน (Thurstone, Quoted in Charles A. Kiesler, Barry E. Collins and Norman Miller, 1969 : 1) ให้คำจำกัดความว่า ทักษะคติหรือความรู้สึกในทางบวกหรือลบในระดับมากน้อยที่คนเรามีต่อสิ่งหนึ่ง อาจได้แก่ สิ่งของ บุคคล คำพูด หรือความคิด เป็นต้น ซึ่งผู้รู้สึกสามารถบอกความแตกต่างว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

แมคโดนัลด์ (McDonald, 1959 : 564) ได้ให้ความหมายของทักษะคติไว้ว่า "ทักษะคติคือความโน้มเอียงที่จะแสดงพฤติกรรมในทางใดทางหนึ่ง หรือความพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมในทางใดทางหนึ่ง"

โรเซนเบิร์ก และฮอร์แลนด์ (Rosenberg. and Horland, 1961 : 1) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "ทักษะคติคือท่าทีที่แสดงว่ามีใจโอนเอียงที่จะตอบสนองในสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปในทางใดทางหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นทางบวก (Positive) หรือทางลบ (Negative) ก็ได้"

ฮิลการ์ด (Hilgard, 1962 : 214) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "ทักษะคติคือพฤติกรรมหรือความรู้สึกครั้งแรกที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ต่อแนวความคิดใดหรือสถานการณ์ใดในทางเข้าหาหรือออกห่าง และเป็นความพร้อมที่จะตอบสนองในครั้งต่อ ๆ ไปในทางเอเนียงไปในลักษณะอย่างเดิม เมื่อพบกับสิ่งนั้น หรือแนวความคิดนั้น หรือสถานการณ์นั้นอีก"

เคนด์เลอร์ (Kendler, 1963 : 572) ได้ให้ความหมายของทักษะคติไว้ว่า "ทักษะคติคือภาวะความพร้อมของแต่ละบุคคลที่จะแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งเร้าในสังคมรอบตัว หรือคือแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมในทางสนับสนุนหรือต่อต้านสถานการณ์บางอย่างต่อบุคคล สถาบันหรือแนวความคิดบางอย่าง"

ซีคอร์ด และแบคแมน (Secord. and Backman, 1964 : 97) ได้ให้ความหมายของทัศนคติว่าเป็น "ความรู้สึก(Affective) ความนึกคิด (Cognitive) และพฤติกรรม (Behavioral) ของแต่ละบุคคลต่อสภาพแวดล้อม"

สมปราชญ์ จอมเทศ (2516 : 55) กล่าวว่า "ทัศนคติของคนเป็นผลของความรู้สึกทางจิตใจที่กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมเอนเอียงไปในทิศทางหนึ่งทางใด จึงมีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งมีผลสะท้อนมาสู่พฤติกรรมของคน เพราะฉะนั้นพฤติกรรมของมนุษย์ก็คือการแสดงออกซึ่งทัศนคติของเขา อันเป็นผลจากประสบการณ์ ความรู้ ความคิด ความเชื่อและการเรียนรู้อื่น รวมถึงภูมิหลังของบุคคลนั้น ๆ เมื่อภูมิหลังของแต่ละบุคคลต่างกันจึงทำให้การประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งเดียวกันเป็นไปในลักษณะที่แตกต่างกัน"

นิพนธ์ คันทเสวี (2518 : 12) กล่าวว่า "ทัศนคติเป็นสิ่งที่บ่งบอกทิศทางการแสดงออกของบุคคลที่จะกระทำต่อสิ่งของ บุคคล หรือสถานการณ์หากบุคคลจะกระทำหรือแสดงอะไรอย่างหนึ่งออกมาต่อสิ่งใด เขาย่อมกระทำไปตามทัศนคติที่เขามีต่อสิ่งนั้น ทัศนคติของบุคคลจึงมีอิทธิพลในการแสดงพฤติกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ทางสังคม"

ไพบุลย์ อินทวิชา (ม.ป.ป. : 11 อ้างอิงมาจาก ตระการศักดิ์ มณีภาค, 2519 : 8) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของทัศนคติไว้ดังนี้

1. ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือ เกิดจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคลหาใช้สิ่งที่มีติดตัวบุคคลมาแต่กำเนิดไม่
2. ทัศนคติเป็นสภาพของจิตใจที่มีอิทธิพลในทางการคิด และการกระทำของบุคคลเป็นอันมาก เพราะเป็นส่วนประกอบที่กำหนดแนวทางไว้ว่า ถ้าบุคคลนั้นประสบกับสิ่งใดแล้วบุคคลนั้นจะมีท่าทีต่อสิ่งนั้นในลักษณะอันจำกัด
3. ทัศนคติเป็นสภาพจิตใจที่มีความถาวรพอสมควร ทั้งนี้เนื่องมาจากแต่ละบุคคลต่างก็ได้รับประสบการณ์ (Experience) ได้รับรู้ (Perceive) และผ่านการเรียนรู้มามาก แต่อย่างไรก็ตามทัศนคตินี้ อาจจะมีการเปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ก็ได้

จำรูญ มีชนอน (2507 : 19) ให้ความหมายว่า "ทัศนคติคือความรู้สึกนึกคิดและแนวทางการปฏิบัติหรือทำที่มีต่อสิ่งแวดล้อมแต่ละอย่าง อาจมีความเข้มข้นหรือความรุนแรงไม่เท่ากันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล"

เจลีชว บุรีภักดี (2517 : 218) กล่าวว่า "ทัศนคติเป็นความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือบุคคลหนึ่งบุคคลใด ทัศนคติที่เรามีต่อสิ่งต่าง ๆ เกิดจากประสบการณ์ หรือการเรียนรู้ทั้งสิ้น แต่กระบวนการเปลี่ยนแปลงอาจจะเร็วหรือช้าแล้วแต่ชนิดของทัศนคติและประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับ" และได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติว่า "ทัศนคติของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นจะเปลี่ยนแปลงไปได้มากและรวดเร็วขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเรา" และขึ้นอยู่กับ "การจูงใจชักชวนจากแหล่งอื่น" (Persuasion) ซึ่งมีความมุ่งหมาย 3 ประการ คือ ประการแรก เพื่อสร้างทัศนคติที่ไม่มีอยู่ให้เกิดขึ้น ประการที่สอง เพื่อเปลี่ยนทัศนคติที่มีอยู่เดิมให้กลับไปในทางตรงกันข้าม และประการที่สาม เพื่อส่งเสริมทัศนคติที่มีอยู่ให้เข้มข้นยิ่งขึ้น"

จากความหมายต่าง ๆ อาจสรุปได้ว่า ทัศนคติ (Attitude) หมายถึงความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งใด ๆ อันได้จากประสบการณ์หรือการเรียนรู้ และเป็นแนวโน้มที่จะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมในทางสนับสนุนหรือต่อต้านสิ่งนั้น ๆ

องค์ประกอบของทัศนคติ

องค์ประกอบของทัศนคติ ตามแนวความคิดของเทรนดิส (Triandis, 1971 : 2-3) มีอยู่ 3 ประการ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านความรู้ (Cognitive Component) ได้แก่ความรู้และแนวความคิดที่บุคคลมีต่อสิ่งเร้า ไม่ว่าจะบุคคล กลุ่ม หรือสภาวะการณ์ใด ๆ ก็ตาม ความรู้และแนวความคิดดังกล่าว จะเป็นสิ่งกำหนดลักษณะและทิศทางของทัศนคติของบุคคล กล่าวคือถ้าบุคคลมีความรู้และแนวความคิดต่อสิ่งเร้านั้นไปในทางบวก (Positive) หรือทางลบ (Negative) ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. องค์ประกอบด้านความรู้สึก (Affective Component) ได้แก่อารมณ์ หรือความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้า อารมณ์หรือความรู้สึกดังกล่าวจะเป็นสิ่งกำหนดลักษณะและทิศทางของทัศนคติของบุคคล กล่าวคือถ้าบุคคลมีอารมณ์หรือความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งใดบุคคลก็จะมีทัศนคติในทางบวกต่อสิ่งนั้นแต่ถ้าบุคคลมีอารมณ์หรือความรู้สึกที่ไม่ดีต่อสิ่งใด บุคคลก็จะมีทัศนคติในทางลบต่อสิ่งนั้น

3. องค์ประกอบด้านความพร้อมในการกระทำ (Behavioral Component) ได้แก่พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกต่อสิ่งเร้าอย่างใดอย่างหนึ่ง พฤติกรรมดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่บอกลักษณะและทิศทางของทัศนคติของบุคคล กล่าวคือถ้าพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกต่อสิ่งเร้านั้นชัดเจนแน่นอน ทัศนคติก็น่าจะมีลักษณะชัดเจนแน่นอน และมีทิศทางเป็นทางบวกหรือเป็นทางลบชัดเจนด้วย

ลักษณะสำคัญของทัศนคติ

1. ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้หรือประสบการณ์ของแต่ละคน มิใช่เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด
2. ทัศนคติเป็นสภาพทางจิตใจที่มีอิทธิพลต่อการคิดและการกระทำของบุคคลเป็นอันมาก
3. ทัศนคติเป็นสภาพทางจิตใจที่มีความถาวรพอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลแต่ละบุคคลต่างก็ได้รับประสบการณ์และผ่านการเรียนรู้มามาก อย่างไรก็ตามทัศนคติก็น่าจะมีการเปลี่ยนแปลงได้อันเนื่องจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ

ประเภทของทัศนคติ

ทัศนคติอาจแบ่งกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. ทัศนคติทั่วไป (general attitude) ได้แก่สภาพจิตใจอันกว้างขวาง ซึ่งเป็นแนวความคิดประจำตัวของบุคคลนั้น เป็นพฤติกรรม บุคลิกภาพอย่างกว้าง ๆ เช่น การมองโลกในแง่ดี การเคร่งในระเบียบประเพณี เป็นต้น
2. ทัศนคติเฉพาะอย่าง (specific attitude) ได้แก่สภาพทางจิตใจที่บุคคลมีต่อวัตถุ สิ่งของ บุคคลอื่น สถานการณ์ และสิ่งอื่น ๆ เป็นอย่าง ๆ ไป ทัศนคติในวงแคบเช่นนี้มักแสดงออกในลักษณะที่ว่าชอบหรือไม่ชอบ ถ้าชอบหรือเห็นว่าดีก็เรียกว่ามีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น ถ้าไม่ชอบหรือเห็นว่าไม่ดีก็เรียกว่ามีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น

การเกิดทัศนคติ

ทัศนคติเกิดจากมูลเหตุ 2 ประการ กล่าวคือ

1. ทัศนคติเกิดจากประสบการณ์ที่บุคคลมีต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ทัศนคติของบุคคลเกิดจากประสบการณ์ทั้งในทางตรง (Direct Experience) และประสบการณ์ในทางอ้อม (Indirect Experience) ที่บุคคลมีต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ได้แก่สิ่งของ บุคคล กลุ่มสังคม เรื่องราวหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ประสบการณ์ต่าง ๆ ได้แก่ การได้พบ ได้เห็น ได้ปฏิบัติด้วยตนเองต่อสิ่งเร้าเหล่านั้น ประสบการณ์ทางอ้อม ได้แก่ การได้ยิน ได้ฟัง ได้อ่าน ได้ดูรูปภาพเกี่ยวกับสิ่งเร้าดังกล่าว ทั้งประสบการณ์ทางตรงและทางอ้อม ต่างทำให้บุคคลเกิดทัศนคติได้ทั้งสิ้นหากบุคคลไม่เคยมีประสบการณ์ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางตรงหรือทางอ้อมต่อสิ่งเร้าใดแล้ว บุคคลก็จะไม่มีทัศนคติต่อสิ่งนั้น

2. ทัศนคติเกิดจากระบบค่านิยมและการตัดสินตามค่านิยม ทัศนคติของบุคคลเกิดจากระบบค่านิยม (Value System) และการตัดสินตามค่านิยม (Value Judgment) ในสังคมโดยที่กลุ่มชนแต่ละกลุ่ม มีค่านิยมและการตัดสินตามค่านิยมไม่เหมือนกัน ทัศนคติของแต่ละกลุ่มชนต่อสิ่งเดียวกันจึงอาจไม่เหมือนกัน "การที่บุคคลจะมีทัศนคติที่ดีหรือไม่ดีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือมีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งดีถูกหรือไม่ถูกย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม ค่านิยม หรือมาตรฐานของกลุ่ม หรือสังคมที่บุคคลนั้นร่วมใช้ชีวิตอยู่"

แหล่งของทัศนคติ

ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ (learning) จากแหล่งทัศนคติต่าง ๆ ที่สำคัญดังนี้

1. ประสบการณ์เฉพาะอย่าง (specific experiences) เมื่อบุคคลมีประสบการณ์เฉพาะอย่างต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ในทางที่ดีหรือไม่ดี จะทำให้เขาเกิดทัศนคติต่อสิ่งนั้น ไปตามทิศทางเคยมีประสบการณ์มาก่อน
2. การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น (communication) การได้ติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นจะทำให้เกิดทัศนคติจากการรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ จากผู้อื่นได้
3. สิ่งที่เป็นแบบอย่าง (models) การเลียนแบบผู้อื่นทำให้เกิดทัศนคติขึ้นได้ โดยขั้นแรกเมื่อมีเหตุการณ์บางอย่าง บุคคลจะสังเกตว่าบุคคลอื่นปฏิบัติอย่างไร ขั้นต่อไปบุคคลนั้นจะแปลความหมายของการปฏิบัตินั้น ในรูปของทัศนคติ

4. ความเกี่ยวข้องกับสถาบัน (institutional factors) ทักษะคิดหลายอย่างของบุคคลเกิดขึ้นเนื่องจากความเกี่ยวข้องกับสถาบัน เช่น ครอบครัว โรงเรียน หรือหน่วยงาน เป็นต้น เมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของทัศนคติดังกล่าว จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบสำคัญที่จะเป็นตัวเชื่อมโยงทำให้มนุษย์เกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ก็คือการติดต่อสื่อสาร ทั้งนี้เพราะไม่ว่าทัศนคติจะเกิดจากประสบการณ์เฉพาะอย่าง การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น สิ่งที่เป็นแบบอย่าง หรือความเกี่ยวข้องกับสถาบัน ก็มักจะมีการติดต่อสื่อสารแทรกอยู่เสมอ จึงอาจกล่าวได้ว่าการติดต่อสื่อสารเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างมากที่มีผลทำให้บุคคลเกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ขึ้นได้

การเปลี่ยนแปลงของทัศนคติ

ทัศนคติของบุคคลสามารถถูกทำให้เปลี่ยนแปลงได้หลายวิธี อาจจะโดยวิธีที่บุคคลได้รับข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งมาจากบุคคลอื่นหรือสื่อมวลชนต่าง ๆ ข่าวสารที่ได้รับจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของทัศนคติด้านการเรียนรู้ เป็นที่เชื่อกันว่า ถ้าองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบด้านอื่นจะมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน เช่น ถ้าองค์ประกอบด้านการเรียนรู้เปลี่ยนแปลง ก็จะมีแนวโน้มทำให้องค์ประกอบด้านความรู้สึก และพฤติกรรมที่แสดงออกเปลี่ยนแปลงไปด้วย

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติอาจเกิดขึ้นจากการรับรู้ของบุคคล ซึ่งได้จากองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น อิทธิพลจากสื่อมวลชน จากบุคคลอื่น เป็นต้น หรืออาจเกิดได้จากการเปลี่ยนแปลงด้านแรงกระตุ้นในตัวบุคคล ซึ่งโดยปกติแล้วข่าวสารใหม่และการรับรู้จะช่วยจูงใจให้บุคคลเปลี่ยนแปลงไปและในทางตรงข้าม เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงด้านแรงกระตุ้น ภาวะการรับรู้รวมทั้งทัศนคติก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย

การวัดทัศนคติ

ในการวัดทัศนคติมีเทคนิควิธีการหลายวิธีซึ่งแตกต่างกันออกไป วิธีการเหล่านี้ได้แก่

1. การวัดทัศนคติโดยใช้วิธีช่วงปรากฏเท่ากัน (equal appearing intervals)

วิธีการนี้สร้างขึ้นโดย เฮอร์สไตน์ มีขั้นตอนในการสร้างดังนี้ คือ ขั้นแรกต้องทำการสร้างข้อความที่แทนความรู้สึกของกลุ่มบุคคลให้ได้ข้อความมากที่สุด เท่าที่จะมากได้ เพื่อนำไปให้กรรมการพิจารณาให้ความคิดเห็นต่อข้อความที่สร้างขึ้นมา โดยเรียงลำดับความเห็นด้วยมากที่สุดไป

จนถึงไม่เห็นด้วยอย่างมากจำนวน 11 ระดับ แล้วนำมาหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ซึ่งสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์นี้ ได้จากการให้ ค่าระดับข้อความต่าง ๆ ทั้งหมดจากคณะกรรมการ

2. การวัดทัศนคติโดยใช้วิธีลิเกิร์ต (Likert method or sumated ratings)

วิธีการนี้สร้างขึ้นโดย เรนีส ลิเกิร์ต โดยการสร้างข้อความ (attitude statements) ขึ้นหลาย ๆ ข้อความ ให้ครอบคลุมหัวข้อที่จะศึกษา การตอบแบบสอบถามนี้มีข้อให้เลือก 5 ข้อ คือ 1) เห็นด้วยอย่างมาก 2) เห็นด้วย 3) ไม่แน่ใจ 4) ไม่เห็นด้วย 5) ไม่เห็นด้วยอย่างมาก การให้คะแนนขึ้นอยู่กับการตีความว่าเป็นทางบวกหรือทางลบ การให้คะแนนอาจให้ตั้งแต่ 0 ถึง 4 หรือจาก 1 ถึง 5 การตีความหมายของคะแนนไม่แตกต่างกัน

3. การวัดทัศนคติโดยใช้วิธีวิเคราะห์สเกล (scalogram analysis)

วิธีวิเคราะห์สเกลนี้ เป็นวิธีการที่อธิบายถึงขบวนการในการประเมินผลกลุ่มข้อความกลุ่มหนึ่ง ๆ ว่าเป็นไปตามข้อจำกัดหรือครบถ้วนตามลักษณะที่ถูกต้องในการสร้างสเกล โดยวิธีของ กัทแมน (Guttman) หรือไม่เท่านั้น ตามความคิดเห็นของ กัทแมน เชื่อว่าในสเกลสำหรับวัดทัศนคตินั้น ควรเลือกข้อความจำนวนเล็กน้อย (4-6 ข้อความ) โดยเลือกจากข้อความหลาย ๆ ข้อความซึ่งเป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมด

4. การวัดทัศนคติโดยวิธีเทคนิคความหมายจำแนก (semantic differential)

เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความคิดรวบยอด เป็นการศึกษาถึงความหมายของสิ่งต่าง ๆ ตามความคิดเห็นของกลุ่มที่เราจะศึกษา โดยทั่วไปสเกลแบบเทคนิคความหมายจำแนกจะประกอบด้วยข้อให้เลือก 7 ข้อ ซึ่งจะให้กลุ่มบุคคลที่จะศึกษาประเมินค่าเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สเกลนี้ให้ผู้ตอบประเมินค่ามากน้อย เช่น ดี-เลว ใหญ่-เล็ก ช้า-เร็ว เป็นต้น โดยการประเมินนั้นจะใช้คำคุณศัพท์ซึ่งตรงกันข้ามกันตั้งตัวอย่างที่กล่าว และมีลำดับของความมากน้อยจากด้านหนึ่ง ไปสู่อีกด้านหนึ่งทั้งหมด 7 อันดับ

5. การวัดทัศนคติโดยใช้วิธีเทคนิคการฉายภาพ (projective techniques)

การวัดทัศนคติโดยใช้วิธีเทคนิคการฉายภาพนี้ เป็นการศึกษาทางอ้อม (indirect method) จากกลุ่มบุคคลที่จะศึกษานั้นเอง ซึ่งมีวิธีการด้วยกันหลาย ๆ วิธี ได้แก่ การตอบประโยคให้สมบูรณ์ วิธีการใช้ภาพการ์ตูนเป็นสิ่งเร้า การแปลความหมายโดยใช้ภาพเป็นสิ่งเร้า การใช้นิทานหรือแต่งเรื่อง เป็นสิ่งกระตุ้น เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปิดรับสื่อมวลชนและทัศนคติ

การศึกษาวิจัยในเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชนกับทัศนคติต่อการพึ่งตนเองนั้นยังไม่มีผู้ใดทำได้เลย ผู้วิจัยจึงขอยกงานวิจัยที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชนกับทัศนคติในเรื่องอื่น ๆ ซึ่งพอจะใกล้เคียงมากแล้ว ดังนี้

สตาร์ และฮิวส์ (Star. and Hughes, 1950 Quoted in Joseph T. Klapper, 1960 : 21) ศึกษาพบว่า การรณรงค์โดยใช้สื่อมวลชนเพื่อให้ข่าวสารและสร้างทัศนคติเกี่ยวกับองค์การสหประชาชาติ ได้รับการเอาใจใส่จากบุคคลที่สนใจอย่างกว้างขวาง และทำให้ทัศนคติของบุคคลที่มีต่อองค์การดีขึ้นด้วย

เพ็ญศรี ปิยะรัตน์ (2518) ศึกษาความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวของสตรีในวัยเจริญพันธุ์ พบว่า สตรีที่อ่านหนังสือพิมพ์ จะมีความรู้ในวิธีการคุมกำเนิด เห็นด้วยกับการวางแผนครอบครัว และใช้วิธีการคุมกำเนิดสูงกว่าสตรีที่ไม่ได้อ่านหนังสือพิมพ์

ปัญญา ดาวจรัสแสงชัย (2527) ศึกษาการเปิดรับสื่อมวลชนกับความรู้และทัศนคติการทำแท้งของสตรีในชนบทประเทศไทย พบว่า การเปิดรับสื่อมวลชนแทบจะไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติการทำแท้ง

วันทนา ชาญวนิชวงศ์ (2525) ศึกษาการเปิดรับสื่อมวลชนทางด้านอาหารและโภชนาการ : ศึกษาความสำคัญจากการเปิดรับข่าวสารของแม่ ที่นำบุตรมารับบริการจากแผนกกุมารเวชศาสตร์ของโรงพยาบาลรามธิบดี โรงพยาบาลญาไทและศูนย์บริการสาธารณสุข 2 พบว่า การเปิดรับสื่อมวลชนด้านอาหารและโภชนาการมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับความสำคัญทางด้านอาหารและโภชนาการ (หมายถึงผลการประเมินค่าของความรู้และความเข้าใจ ทัศนคติ และความเชื่อต่าง ๆ ในเรื่องอาหารและโภชนาการ)

ดวงทิพย์ วรรณธุ์ (2525) ศึกษาผลกระทบการใช้สื่อเพื่อปลูกฝังโภชนาการแก่สตรีชนบท จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า สตรีที่เปิดรับสื่อจากการปลูกฝังโภชนาการ ได้แก่ สื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อเฉพาะกิจ) มีความรู้ ทักษะและการปฏิบัติตนด้านโภชนาการดีกว่าสตรีที่ไม่เปิดรับสื่อดังกล่าว

นงลักษณ์ ชวาลไพบลีย์ (2524) ศึกษาปัจจัยในการยอมรับการจัดตั้งศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พบว่า ระดับการเปิดรับสื่อของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อทราบข่าวสารเกี่ยวกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีความสัมพันธ์กับทัศนคติของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

สุมาลี อารยางกูร (2528) ศึกษาปัจจัยการสื่อสารที่มีต่อการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชอย่างปลอดภัยของเกษตรกร อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า การเปิดรับสื่อวิทยุ หนังสือพิมพ์ มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับทัศนคติในการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชอย่างปลอดภัย

ประคอง เอี่ยมสำอางค์ (2526) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารด้านการเกษตรกับผลผลิตข้าวต่อไร่ของชาวนาในเขตชลประทาน อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า การเปิดรับข่าวสารด้านการเกษตรจากสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความรู้ และทัศนคติเกี่ยวกับวิทยาการใหม่ ๆ ในการผลิตข้าวและวิธีการผลิตข้าว

วัชรารักษ์ ตระกูลดิษฐ์ (2525) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อทัศนคติเกี่ยวกับการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแบบใหม่ของเกษตรกร อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบว่า การเปิดรับสื่อมวลชนไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแบบใหม่

สุนัน อยุ่สิน (2527) ศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารและการผสมกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมไทย ศึกษาเฉพาะชาวจีนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ พบว่า ความถี่ในการเปิดรับสื่อมวลชนซึ่งได้แก่วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และหนังสือพิมพ์ มีผลทำให้กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติและการปฏิบัติตาม

วัฒนธรรมไทยแตกต่างกัน

พัฒนาวิฑู (2525) ศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารสังคมประภิตทางการเมืองศึกษาเฉพาะกลุ่มนักศึกษาวิชาการสื่อสาร พบว่า การเปิดรับข่าวสารทางการเมืองจากหนังสือพิมพ์ มีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันกับทัศนคติทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

เจตน์ศักดิ์ แสงสิงแก้ว (2524) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการสื่อสารกับกระบวนการสังคมประภิตทางการเมืองของประชาชนในท้องที่บางชั้น เขตมีนบุรี กรุงเทพฯ พบว่า การเปิดรับสื่อมวลชนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติทางการเมืองแบบประชาธิปไตย รองจากลักษณะครอบครัวแบบ concept-oriented และการสื่อสารในกลุ่มเพื่อน ตามลำดับ

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

แนวความคิดในเรื่อง "การพึ่งตนเอง" กำลังได้รับความสนใจกันอย่างกว้างขวางที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ แทนการพัฒนาในรูปแบบเดิมที่เน้นในด้านปริมาณการเติบโตในด้านต่าง ๆ และการเพิ่มผลผลิต เพราะการพัฒนาในเชิงปริมาณนั้นเป็นการบั่นทอนความสามารถในการพึ่งตนเองในหลาย ๆ ทาง ทั้งยังทำให้เกิดความเคยชิน และติดนิสัยที่จะร้องขอและรอความช่วยเหลือจากผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายจึงได้แสดงความมุ่งหวังที่จะพึ่งตนเองมากขึ้น

คำจำกัดความของการพึ่งตนเองมีแตกต่างกันออกไปในแต่ละประเทศ จากที่รุนแรงที่สุดคือการไม่พึ่งพาอาศัยและไม่เกี่ยวข้องกับใคร จนถึงขั้นที่เพียงแต่ปรับปรุงความสามารถในการจัดการตนเองเท่านั้น

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาข้อหนึ่งได้สอนเรื่องการพึ่งตนเองไว้ว่าบุคคลจะต้องฝึกตนให้เป็นพึ่งของตนเอง ไม่ให้คิดหวังแต่จะพึ่งคนอื่น พระพุทธองค์ทรงสอนให้ช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุด ให้เป็นคนขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ ไม่ให้เป็นคนเกียจคร้านอันตกอยู่ในลักษณะยืมจมูกของบุคคลอื่นมาหายใจ มีพุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวว่า "อุตตทาหิ อุตตโนนาโถ ตนัันนหละ เป็นที่พึ่งแห่ง

ตน" พระพุทธองค์สอนให้พึ่งตนเองด้วยการช่วยเหลือตนเองใน 4 ลักษณะ คือ

1. พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งตนเองด้วยการประกอบคุณงามความดี การสอนให้พึ่งตนเองในข้อนี้ในพระพุทธศาสนาเป็นการวางรากฐานของจิตใจไม่ให้อ่อนแอคอยแต่จะหลีกหนีความช่วยเหลือจากผู้อื่น
2. พระพุทธศาสนาให้พึ่งตนเองด้วยการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น การสอนให้พึ่งตนเองข้อนี้เป็นการสอนให้บุคคลยกระดับของตนให้สูงทั้งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา และการฝึกหัดตนเอง ไม่ปล่อยชีวิตไปตามบุญตามกรรม สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับตนเอง ส่งเสริมความเพียร ความเข้มแข็งอดทนให้เกิดมีในตัวบุคคล
3. พระพุทธศาสนาไม่สอนให้คิดได้ดีด้วยการบวงสรวง พระพุทธศาสนาไม่สอนให้บุคคลคิดพึ่งสิ่งภายนอกโดยที่ตัวเองไม่ได้กระทำ ไม่ให้คิดได้ดีโดยวิธีอ่อนน้อมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ตกลงบาดาลหรืออำนาจสิ่งที่ยตนปรารถนา สอนให้รู้จักช่วยตนเองในการกระทำเพื่อให้เกิดผลตามมุ่งหมายในกิจการบางอย่าง แม้จะต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ก็สอนให้รู้จักช่วยตัวเอง
4. พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งตนเองตามกฎหมายแห่งกรรม กฎแห่งกรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นกฎแห่งผลของการกระทำ หรือที่เข้าใจกันว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว พระพุทธศาสนาถือว่าโลกย่อมเป็นไปตามกรรม บุคคลใดทำกรรมใดไว้ย่อมเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรมการศาสนา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2523 : 102 - 104) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า หมายถึงการรู้จักรับผิดชอบต่อตนเอง รู้จักสร้างตนเอง ให้สามารถและเข้มแข็ง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหา หรือเป็นภาระของสังคมและคนที่พึ่งตนเองได้นั้นย่อม เป็นที่พึ่งของคนอื่น ได้ด้วย คนดีประเภทนี้ได้แก่คนที่ประกอบด้วยคุณธรรม 10 ประการ ในทางพระพุทธศาสนาได้สอนหลักธรรม เพื่อให้มนุษย์นำไปปฏิบัติสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง เรียกว่า นาคกรณธรรม 10 ซึ่งแปลว่า ธรรมทำที่พึ่ง ได้แก่

1. ศีล เป็นผู้มีศีล คือมีความประพฤติดี ประพฤติสุจริต ทั้งกายและวาจา เป็นคนที่มีระเบียบวินัยดี และรู้จักประกอบสัมมาชีพ
2. พาหุสัจจะ เป็นพหุสุต คือเป็นคนคงแก่เรียน ได้ยิน ได้ฟังมามาก เป็นผู้มีความรู้ในศิลปวิทยา
3. กัลยาณมิตรตา เป็นคนมีกัลยาณมิตร คือเป็นผู้รู้จักคนดี เอาอย่างคนดี รู้จักเข้าหาคนดี ปรึกษาหารือกับคนดี รู้จักผูกไมตรีกับคนดี
4. โรวาสสตา เป็นคนว่าง่าย พุดกันง่าย ไม่ดื้อรั้น ไม่กระด้าง รู้จักรับฟังความคิดเห็น และเหตุผลของคนอื่น พร้อมทั้งจะแก้ไขสิ่งผิด พร้อมทั้งจะปรับปรุงตนให้เหมาะสมอยู่เสมอ
5. กิงกรณิเยสุ ทักขตา เป็นคนขยันขันแข็งช่วยเหลือห่มุคละในกิจอันควรทำ กล่าวคือเป็นผู้เอาใจคอยช่วยเหลือธุรกิจของหมู่คณะหรือของชุมชน โดยรู้จักใช้ปัญญาหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสมฉลาดจัด ฉลาดทำ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย
6. ธัมมกามตา เป็นคนรักธรรมะชอบศึกษาค้นคว้าธรรมะชอบสอบถามความรู้เรื่องธรรมะ ชอบประพฤติธรรมะ ชอบพูดคุยเรื่องธรรมะ รู้จักพูด รู้จักฟังตามหลักธรรมะ
7. วีริยารัมภะ เป็นคนมีความพากเพียรในการสร้างชาติ มีความพยายามในการละความชั่ว มีความบากบั่นก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ท้อถอย ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระในการประกอบความดี
8. สันตุฎฐิ มีความสันโดษ คือมีความยินดี พึงพอใจแต่ในของของตน ในภาพผลของตน ในผลงานของตนหรือในผลสำเร็จต่าง ๆ ที่ตนสร้างขึ้น
9. สติ เป็นคนมีสติ คือมีความระลึกชอบ รู้จักระลึกหลัง ระวังหน้ากล่าวคือระลึกถึงการที่ทำ คำที่พูดมาแล้วและที่จะต้องทำต่อไป จะทำอะไรจะพูดอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจไม่ผลีผลาม ไม่ประมาทเลินเล่อ

10. ปัญหา เป็นคนมีปัญหา คือมีความรอบรู้ในสภาวะธรรม รู้เหตุรู้ผล รู้วิธีรู้ว รู้คนรู้โทษ ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

เจ้าคณะภาคมหานิกาย (2525 : 49) กล่าวว่า การพึ่งตนเองมีความหมาย 4 ข้อ คือ

1. ธรรมดาคนเราควรจะพึ่งตนเองได้ ในสมัยที่สมควรจะพึ่งตนเองได้
2. การพยายามใช้ศักยภาพความสามารถของตนให้เต็มที่ ช่วยตนเองก่อนที่จะออกปากขอร้องคนอื่นช่วย
3. ความเป็นตัวของตัวเอง สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ในการดำเนินชีวิต ประจำวัน
4. มีความพากเพียรพยายามทำด้วยตนเอง เพื่อความสำเร็จในสิ่งที่ตนพึงประสงค์ โดยไม่ต้องเที่ยวบนบานศาลกล่าวขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ

กลุ่มนักวิชาการ (ศึกษานิการ, กระทรวง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2525 : 14) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า เป็นความสามารถในการช่วยเหลือตนเอง ให้มีความคิด อุดมการณ์ ความรู้สึก ความปรารถนา โดยหยั่งรู้และมองเห็นคุณค่าของการกระทำในสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นแนวทางในการแนะนำตนเอง ในการตัดสินใจเลือกสิ่งต่าง ๆ และกระทำด้วยตนเองได้ การพึ่งตนเองนี้ จึงต้องพยายามพัฒนาศักยภาพในตัวของคุณคนให้เจริญเต็มที่ โดยยึดสิ่งที่ตั้งงามทั้งปวงเป็นแนวปฏิบัติ

กลุ่มบริหาร (ศึกษานิการ, กระทรวง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2525 : 53) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การมีตนเองเป็นสำคัญในการดำเนินชีวิต ต้องเป็นตัวของตัวเอง เคารพตนเอง มีเหตุผล มานะอดทน ไม่ย่อท้อต่อปัญหาใด ๆ มีความอดุสาหะบากนั้น สามารถบังคับตนเองได้ มีอุดมการณ์ มีความจริงใจ ตั้งใจทำจริง รู้จักสั่งสอนตนเอง

กลุ่มสื่อมวลชน (ศึกษานิการ, กระทรวง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2525 : 88) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า เป็นความสามารถช่วยตนเองให้มีชีวิตอยู่ใน

สังคม ได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพในทางที่ถูกต้อง

กลุ่มสมาคม - มลนิธิ (ศึกษาธิการ, กระทรวง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2525 : 112) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่าเป็นความสามารถในการช่วยตนเองและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพของตน

กลุ่มพัฒนากำลังคน (ศึกษาธิการ, กระทรวง สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ 2525 : 150) กล่าวว่า การพึ่งตนเองเป็นความมุ่งมั่นในการกระทำการต่าง ๆ ด้วยตัวของตัวเอง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (ศึกษาธิการ, กระทรวง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2525 : 3) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า หมายถึงการเคารพตนเอง เชื่อมั่นในความสามารถที่จะกระทำการใด ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยตนเองและไม่ทำตัวให้เป็นภาระแก่ผู้อื่นหรือคณะ

สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย กล่าวถึงการพึ่งตนเองสรุปได้ความว่า หมายถึง มีความสามารถเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด ทักษะการมองต่าง ๆ การตัดสินใจด้วยตนเอง อันหมายถึงขบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชนนั้นเอง ให้เป็นการสำนึกรู้ ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของวิกฤตการณ์แห่งปัญหาการพัฒนา อันสืบเนื่องมาจากปัญหาการพัฒนาศักยภาพที่สร้างสภาวะพึ่งพาภายนอก ซึ่งเป็นการตัดสินใจดำเนินการโดยสถาบัน เพื่อประโยชน์ของชุมชนทั้งในด้านการแก้ปัญหาและในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน คำว่าการพึ่งตนเองน่าจะมี ความหมายเป็นเชิงสัมพัทธ์ คือเป็นการพึ่งตนเองที่ไม่นำไปสู่การพึ่งพา เป็นการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทัน และกระอบการมอง เรื่องการพึ่งพานั้นจะต้องไม่มุ่งแข่งขันกันหรือไม่มุ่งครอบงำเหนือกว่า แต่เป็นการมุ่งสู่ความเป็นไท ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529 : 3)

กนิมดา วิริยะ (2526 : 6) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การยอมรับและเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองที่กระทำการใด ๆ ได้อย่างถูกต้อง และสำเร็จด้วยตนเอง ไม่เป็นภาระหรือโยกย้ายแก่ผู้อื่น

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2532 : 34) ให้นิยามความหมายของการพึ่งตนเองไว้ว่า

- การให้ความหมายในเชิงปัจเจกบุคคล : การพึ่งตนเองหมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา

- การให้ความหมายในลักษณะของกลุ่ม : การพึ่งตนเองหมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง (Self fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่า กลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตนเอง

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง กล่าวว่า ความหมายของ "พึ่งตนเอง" ที่มีกล่าวกันเมื่ออยู่ 2 ความหมาย คือ 1. การทำมาหากินที่เน้นเพื่อกินอยู่ ไม่ขายไม่พึ่งใคร 2. รู้เท่าทันลักษณะการพึ่งพิงยังมีอิสระ ตัดสินใจเลือกรับการพึ่งพาได้ (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2530 : 9)

นันท อ่อนคำ กล่าวว่า "การพึ่งตนเอง เป็นเรื่องที่มีสัมพันธ์กับ "องค์กรประชาชน" อย่างชัดเจน การพึ่งตนเองไม่ได้หมายถึงคน ๆ เดียว หรือกลุ่มเดียวจะพึ่งตัวเองได้โดยสมบูรณ์ แต่ต้องพึ่งพาอาศัยกลุ่มอื่น ๆ ในขณะเดียวกันด้วย เช่นพึ่งกันระหว่างครอบครัว ระหว่างชุมชนจนถึงระหว่าง สังคม และมีสมมุติฐานว่า ยิ่งมีองค์กรประชาชนมาก ก็จะมีแนวโน้มพึ่งตัวเองได้มากขึ้น" (นันท อ่อนคำ, 2530 : 10)

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2529 : 113 - 114) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองของชุมชน โดยพิจารณาจากรูปแบบการผลิตว่าชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้มี 2 ระดับ ระดับแรกคือชุมชน

ที่มีการผลิตน้อยยิ่งขึ้น เป็นการผลิตทุกอย่างเฉพาะพอกินพอให้และไม่สามารถผลิตอะไรได้มาก เพราะด้วยวิทยาการการผลิต อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้เลี้ยงตัวเองได้ ระดับที่สองคือ ชุมชนที่ผลิตทุกอย่างได้เพียงพอแล้ว ยังมีผลผลิตเหลือเพราะวิทยาการการผลิตหรือความรู้ความสามารถในการผลิตเพิ่มขึ้น และนำผลผลิตส่วนที่เหลือไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างอื่นมา เช่น รูปแบบการผลิตแบบการทำไร่นาสวนผสม รูปแบบการผลิตระดับที่สองเป็นการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองที่ดีที่สุด และไม่เป็นการปิดตัวเองจากการค้าการตลาด เพราะจะต้องมีความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพากัน ทำนองน้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า ในการแลกเปลี่ยนผลผลิตส่วนเกินของตนเองกับคนอื่น

พินิจ ลากชนมภ์ (2529 : 26) ให้คำจำกัดความของการพึ่งตนเองไว้ว่า "การพึ่งตนเองนับเป็นหลักการพัฒนาที่พยายามสร้างเสริมให้ประชาชนใช้ศักยภาพ และความสามารถของตนเอง ในการแก้ไขปัญหาของตนเองเพื่อผลประโยชน์ของตนเองหรือกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาโดยประชาชน และเพื่อประชาชนเป็นองค์ประกอบสำคัญ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2515 : 78) กล่าวว่า การพึ่งตนเองคือ พยายามรู้จักตนเอง พิจารณาตนเองแล้วใช้ความรู้ ความสามารถของตนเองเสียก่อน แล้วจึงหาความช่วยเหลือจากผู้อื่น เมื่อจำเป็น ไม่เป็นคนคอยพึ่งผู้อื่นรำไป

สุธรรม รัตนโชติ (บุญทัน ดอกไธสง, 2529 : 96 - 97) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง คือการยอมรับผิดชอบที่มีสมรรถนะในการตัดสินใจด้วยตัวของตัวเอง รวมทั้งการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อแก้ปัญหาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่ไม่ได้หมายความว่า การแก้ปัญหาที่พึ่งต้องกระทำโดยตัวของตัวเองทั้งหมดคนเดียวเท่านั้น การมีส่วนร่วมกับบุคคลอื่นอย่างเต็มที่ เป็นสิ่งจำเป็น

สุพิตรรา สุภาพ (2525 : 25) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง หมายถึงการรู้จักหารายได้ หากทรัพย์สิ้นไว้เลี้ยงตนเองได้ โดยไม่เป็นการระแค้นคนอื่น แม้อยู่ในระหว่างเป็นเด็ก และต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ก็ตาม ซึ่งเป็นกรรู้จักสร้างตัว สร้างอนาคต หากใครรู้จักช่วยตัวเองแล้ว คน ๆ นั้นจะเป็นบุคคลที่ไม่ทอดทิ้งต่ออุปสรรค ต่อความยากลำบาก

สุริยกานต์ ชัยเนตร กล่าวว่า "การพึ่งตนเอง นี่จริง ๆ แล้วในแง่ของเศรษฐกิจก็คือ การมีอยู่มีกิน ทางด้าน การเมือง ก็ขอให้มีส่วนร่วมรู้จักเลือกรู้จักต่อรอง ทางด้านสังคมก็คืออยู่กันอย่างช่วยเหลือกันได้" (สุริยกานต์ ชัยเนตร, 2529 : 33)

เสน่ห์ จามริก ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง ไว้ว่าเป็นแนวทางการพัฒนา อย่างหนึ่งซึ่งตั้งต้นจากความเข้าใจในธรรมชาติของความเป็นจริงที่ว่า ชาวไร่ชาวนาในฐานะที่เป็น มนุษย์อย่างน้อยที่สุดย่อมจะมีพลังปัญญา ความสามารถอยู่โดยพื้นฐานทางธรรมชาติ และสาเหตุที่ ต้องอยู่ในฐานะยากจนช่วยตนเองไม่ได้เช่นทุกวันนี้ก็เพราะ ถูกปิดกั้นโอกาสที่จะพัฒนาตนเองจาก ปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจสังคม การเมือง การบริหาร และวัฒนธรรม การพัฒนา ชนบทจึงไม่ใช่เรื่องที่เป็นการหยิบยื่นหรือยัดเยียดจากเบื้องบนไปสู่เบื้องล่าง หากแต่จะต้องมุ่ง ส่งเสริมให้ชาวไร่ชาวนาเองได้ทำความเข้าใจกับปัญหาของตนเอง และคิดค้นหาวิธีการแก้ไข ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่สัมพันธ์กันต่อปัญหาความต้องการและความสามารถของตนเองอย่าง แท้จริง (เสน่ห์ จามริก, 2523 : 25)

เสน่ห์ จามริก (2529 : 26 - 27) อธิบายความหมายของการพัฒนาที่มุ่งไปสู่การพึ่งตนเองว่า คือการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายการพัฒนาให้มีความสมดุลระหว่างภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมโดยระดับภายในประเทศจะต้องพัฒนาภาคเกษตรกรรมหรือภาคชนบทให้สามารถ เป็นรากฐานของการพัฒนาเพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งมีได้หมายความว่าชนบทหรือ ภาคเกษตรกรรมจะอยู่โดดเดี่ยว แต่มีการพัฒนาที่สัมพันธ์ไปกับระบบตลาด ระบบอุตสาหกรรมกับ โรงเรือน ส่วนในระดับภายนอกประเทศก็ต้องพัฒนาอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภาคเกษตร ให้มากขึ้น

เสน่ห์ อุณากุล กล่าวถึง การพึ่งตนเองไว้ว่า "หลักการพึ่งตนเองนั้นเป็นหลักการสำคัญ ของการพัฒนาชนบท แต่การพึ่งตนเองของชาวบ้านที่ยังไม่มีโอกาส หรือยังไม่มีความสามารถทั้งสิ้นนี้ ก็คงจะทำได้...หลักการของการช่วยตัวเองนี้ก็หมายความว่าต้องเปิดโอกาส ต้องช่วยให้เขาอยู่ ในฐานะที่จะช่วยตัวเองได้... การพึ่งตนเองแบบปิดตัวเอง ไม่สนใจกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ กลับ

ไปสู่ชุมชนแบบเดิมคงเป็นไปได้ยาก เพราะระบบของเรามันเป็นระบบเปิด สังคมก็เป็นสังคมเปิด เศรษฐกิจก็เป็นเศรษฐกิจเปิด..." (เสนาะ อุณากร, 2529 : 24-25)

วิฑูรย์ ฌ ป้อมเพชร (ใน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2529 : 1) กล่าวว่า การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจของประเทศคือปัจจัยรองรับเอกราชและอิสรชาติ โดยของชาติ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างขีดความสามารถในการออม กับขอบเขตการลงทุน และระหว่างมูลค่าของสินค้าและบริการที่พึ่งส่งออกและที่พึ่งนำเข้า ประเทศที่พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้คือประเทศ ซึ่งสามารถผลิตสินค้าและบริการได้เพียงพอสำหรับการสนองความต้องการพื้นฐานภายในประเทศ สามารถรักษาดุลแห่งการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกับโลกภายนอก และสามารถลงทุนขยายผลผลิตด้วยตนเองเงินออมภายในประเทศและด้วยทรัพยากรของตนเอง

วิวัฒน์ชัย อรรถากร (ใน โอวาท สุกธนาภิรักษ์, บรรณาธิการ 2529 : 130 - 131) ได้ให้ความหมายว่า การพึ่งตนเองเป็นคำนิยามที่มีความหมายตรงข้ามกับการพึ่งพา (Dependence หรือ Dependency) กล่าวได้ว่าการพึ่งตนเองเป็นแนวคิดแย้งหรือได้กลับ (Antithesis) ต่อการพึ่งพา การพึ่งพาในระดับประเทศแยกได้เป็นการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ (Economic Dependency) การพึ่งพาทางการเมือง (Political Dependency) และการพึ่งพาทางวัฒนธรรม (Cultural Dependency) สำหรับการพึ่งพาทางเศรษฐกิจนั้น อาจแยกได้หลายลักษณะ คือ การพึ่งพาทางการค้า (Trade Dependency) การพึ่งพาทางเทคโนโลยีการ (Technological Dependency) การพึ่งพาทางด้านความช่วยเหลือ (Aid Dependency) การพึ่งพาด้านการเงินหรือหนี้เงินกู้ (Financial or Debt Dependency) ... การพึ่งตนเองของสังคมหนึ่ง คือ สถานการณ์ที่ ชุมชนหรือสังคมหนึ่งมีระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง ระบบการเมืองและการบริหารประเทศแบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ และระบบคิด ความเชื่อจิตสำนึกแบบพึ่งตนเอง รวมทั้งมีการปฏิบัติที่เป็นจริงในอันที่จะพัฒนาสังคมของตนเพื่อยืนยันตนเอง โดยมีมุ่งรับใช้ผลประโยชน์และความจำเป็นทางสังคมของคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้น นั่นก็คือยึดหลักการความเสมอภาคในความสัมพันธ์ระดับปัจเจกบุคคล หรือในความสัมพันธ์ระดับชุมชนหรือสังคมนั้น (หรือประเทศนั้น) กับชุมชน สังคมภายนอก (หรือต่างประเทศ) กล่าวสั้น ๆ ได้ว่าการพึ่งตนเอง ความเป็นอิสระ (และเอกราช) ความเสมอภาค

อมร รักษาสัตย์ (2518 : 20-21) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการพึ่งตนเองในแง่ของการพัฒนาชนบทว่า "การคิดพึ่งตนเองและการลงมือกระทำการต่าง ๆ ด้วย ตนเองนั้น ต้องรวมถึงความคิดที่ว่าคนทุกคนในบ้านต้องช่วยตัวเอง และต้องร่วมกันช่วยการงาน ภายในครอบครัวเสียขั้นหนึ่งก่อน ต่อจากนั้นบ้านทุกบ้านต้องร่วมมือกันช่วยเหลือกันเพื่อความเจริญของหมู่บ้าน และทุกหมู่บ้านต้องช่วยกันพัฒนาตำบลเป็นลำดับ ไปจนถึงระดับชาติบ้านเมืองในที่สุด"

อภิชาติ ทองอยู่ สมพจน์ สมบูรณ์และพีชรินทร์ ลาภานันท์ (2530 : 3) กล่าวถึงการพึ่งตนเองว่า "ในที่นี้แบ่งของการพึ่งตนเองเป็น 2 ลักษณะที่เกี่ยวข้องกันคือการพึ่งตนเองทางกายภาพได้แก่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง ตลอดจนจนถึงการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแผนของตนเอง ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก โดยสัมพันธ์กับส่วนที่สองคือการพึ่งตนเองทางวัฒนธรรมความเชื่อ สติปัญญา และอำนาจการตัดสินใจ ซึ่งมีผลต่อกันและกันทั้งสองด้าน ในการพึ่งตนเองดังกล่าวมิใช่การปิดตัวเอง และโดดเดี่ยวตัวเองออกจากสังคมทั่วไป"

อุทัย ดุลยเกษม (ใน โอวาท สุทธนารักษ์, บรรณาธิการ 2529 : 77) ได้ให้ความหมายในทำนองเดียวกันว่า การพึ่งตนเองเป็นภาวะที่มีลักษณะสัมพันธ์ (Relative) มิใช่ลักษณะสัมบูรณ์ (Absolute) ซึ่งมีความหมายว่าภาวะการพึ่งตนเองนั้นก็สามารถพึ่งพาผู้อื่นได้เช่นกัน แต่เป็นการพึ่งพาในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence) มากกว่าการพึ่งพา (Dependence) และการพึ่งพาอาศัยนั้นก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองได้ด้วย

โอวาท สุทธนารักษ์ ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ว่า "หมายถึง ภาวะที่บุคคลในชุมชนใช้ศักยภาพ หรือความสามารถของบุคคลในชุมชนนั้นเองเป็นหลัก ในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาของตนเองเพื่อประโยชน์สุขร่วมกันของบุคคลในชุมชน โดยได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของสังคมภายนอกน้อยที่สุด"

อัจฉรา เปรมเป็รื่องเวส (2517 : 7) กล่าวว่า การพึ่งตนเองคือการใช้ความสามารถที่มีอยู่ของตนเองแก้ไขอุปสรรค หรือสถานการณ์นั้น ๆ ไปได้อย่างมั่นใจ สามารถที่จะตัดสินใจด้วย

ตนเอง ชอบอิสระ อยากรจะพูด อยากรจะคิด จะทำอะไร มักจะทำตามใจปรารถนา โดยไม่คำนึงถึง
สิ่งอื่นใด

กาวตุง (Galtung, 1981 : 174 - 196) เสนอให้พิจารณาสองแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความ
คิดการพึ่งพาตนเอง คือความเป็นเอกราช (Independence) และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (Inter
dependence) ความเป็นเอกราชหมายถึง ความเป็นอิสระ (Autonomy) ซึ่งต้องประกอบไปด้วย
ความเชื่อมั่นในตนเอง ความมีอย่างเพียงพอ (ทางเศรษฐกิจ) ในระดับสูง และความไม่เกรงกลัว
ส่วนความช่วยเหลือเกื้อกูลกันหมายถึงความเสมอภาคซึ่งมีลักษณะของความร่วมมือ ที่ไม่ก่อให้เกิดแบบ
แผนใหม่ของการพึ่งพาและลักษณะสำคัญของการพึ่งตนเองคือการผสมผสานระหว่างความเป็นเอกราช
เข้ากับการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และความเป็นอิสระเข้ากับความเสมอภาค การพึ่งตนเองไม่ได้มี
ความหมายเป็น "การแยกตัวนิยม" (Isolationism) ซึ่งเป็นแบบโดดเดี่ยวตนเองจากผู้อื่น หรือ
การปิดสังคม ปิดประเทศ ไม่สัมพันธ์กับโลกภายนอก การทำให้บรรลุเป้าหมายของอุดมการณ์
พึ่งตนเองก็ต้องมีการต่อสู้ทางการเมือง ซึ่งย่อมได้รับการต่อต้านจากทั้งภายในและภายนอกประเทศ
เป็นเรื่องที่ต้องต่อสู้กันทางการเมืองตราบเท่าที่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในโลกที่สาม ยังเป็นเป้า
หมายการดูตื้อและตักตวงจากประเทศอภิมหาอำนาจทางเศรษฐกิจหรือประเทศศูนย์กลาง หรือตราบ
เท่าที่ศูนย์อำนาจเหนือกว่ายังดูตื้อทรัพยากรและดอกผลการพัฒนาจากชุมชน หรือสังคมที่ด้อยกว่า

ซัลลิแวน (Sullivan) และอีริคสัน (Erickson) กล่าวถึงการพึ่งตนเองว่าเป็น
แรงขับพื้นฐาน ที่มีส่วนพัฒนาบุคลิกภาพของคนเราอย่างมาก เมื่อเป็นทารกและเด็กเล็กมีความจำเป็น
ต้องพึ่งผู้อื่น โดยเฉพาะแม่ แต่เมื่ออายุมากขึ้น เด็กกลับต้องเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเอง พฤติ-
กรรมการพึ่งผู้อื่นที่เคยแสดงครั้งยังเป็นเด็กจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามอายุที่เพิ่มขึ้น การที่พ่อแม่จะ
เปลี่ยนแปลงเด็กจากภาวะที่เคยเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองนั้นเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ ที่พ่อแม่จะต้อง
ระมัดระวังไม่เปลี่ยนแปลงโดยทันทีทันใด (มาลา วิรุณานนท์, 2515 : 12)

ทอร์ป คลีค และเทจส์ (Thorpe, Clark and Tiegss, 1953 : 3) ให้ความ
หมายของการพึ่งตนเองว่า หมายถึง ความมีอิสระในการกระทำไม่ขึ้นต่อใคร มีอารมณ์มั่นคงและ

มีความรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเอง

ประวีณ รอดเขียว ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาทัศนคติต่อการพึ่งตนเองของประชาชนในเขตบริการของโรงเรียนในโครงการทดลองโรงเรียนมัธยมชุมชนจังหวัดลำปาง โดยมีจุดมุ่งหมายการวิจัยเพื่อเปรียบเทียบทัศนคติต่อการพึ่งตนเองในระบบต่าง ๆ ทางสังคมระหว่างผู้นำกับผู้ตามในเขตตำบลบ่อแฮ้ว และตำบลบ้านเป่า จังหวัดลำปาง และเพื่อเปรียบเทียบทัศนคติต่อการพึ่งตนเองของประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเป็นผู้นำในเขตตำบลบ่อแฮ้วและบ้านเป่าจำนวน 370 คน ผลการวิจัยพบว่าผู้นำทั้งในตำบลบ่อแฮ้วและบ้านเป่า มีทัศนคติต่อการพึ่งตนเองในระบบต่าง ๆ ทางสังคมสูงกว่าผู้ตาม และเมื่อพิจารณาในลักษณะการรับรู้มาตรฐานสังคมพบว่าผู้ตามมีทัศนคติว่า บุคคลอื่นพึ่งตนเองในระบบต่าง ๆ ทางสังคมสูงกว่าทัศนคติของผู้นำที่มีต่อบุคคลอื่น

และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบทัศนคติต่อการพึ่งตนเองในระบบต่าง ๆ ของประชาชนในตำบลทั้งในลักษณะตามอัตภาพและลักษณะการรับรู้มาตรฐานสังคมพบว่า ในเขตตำบลบ้านเป่าซึ่งเป็นตำบลที่ไม่มีถนนซูเปอร์ไฮเวย์ตัดผ่านหมู่บ้านประชาชน ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านขนาดกลางมีทัศนคติต่อการพึ่งตนเองสูงกว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านขนาดเล็ก แต่ไม่พบความแตกต่างระหว่างขนาดของหมู่บ้านในเขตตำบลบ่อแฮ้ว ซึ่งเป็นตำบลที่มีถนนซูเปอร์ไฮเวย์ตัดผ่าน

(ประวีณ รอดเขียว, 2522 : บทคัดย่อ)

แนวคิดเรื่องการพึ่งตนเอง : กรณีศึกษา การพึ่งตนเองในประเทศต่าง ๆ

การพึ่งตนเองในสาธารณรัฐเกาหลี

ในช่วงระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา สาธารณรัฐเกาหลีหรือเกาหลีใต้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในอัตราสูง ผลของความสำเร็จนี้สืบเนื่องมาจากโครงการแซมมาเอิล อุนดอง (Saemaul Undong) หรือโครงการสร้างหมู่บ้านใหม่ ซึ่งเป็นแนวคิดของอดีตประธานาธิบดีปาร์คจุงฮี

1. โครงการแซมมาเอิล อุนดอง

แนวความคิดของแซมมาเอิล อุนดอง ก็คือการช่วยเหลือตนเอง และรวมพลังเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อพัฒนาฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม โดยที่ทุกคนต่างมีความรู้สึกตระหนักในแนวความคิดนี้อย่างแท้จริง

หลักปรัชญาของแซมมาเอิล

ปรัชญาของทบวงการแซมมาเอิลก็คือการสอนให้ประชาชนไม่ว่าอยู่ในชนบท หรือในเมือง ให้มีความขยันหมั่นเพียร มีความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความร่วมมือผนึกกำลังกัน กล่าวคือ

1. ความขยันหมั่นเพียร ประชาชนทุกคนจะต้องเข้าใจว่าการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั้น จำเป็นต้องทำงานหนัก ขยันหมั่นเพียร และประหยัด
2. ความเชื่อมั่นในตนเอง ประชาชนทุกคนต้องเรียนรู้ ที่จะสร้างความมั่นใจให้แก่ตนเอง ในทางที่ถูกต้อง สามารถแก้ไขปัญหาของตนเองกับสติปัญญา และความเชื่อมั่นในตนเอง เพื่อให้พึ่งตนเองได้ ซึ่งจะช่วยให้หลุดพ้นจากสภาพการคุกคามและการบีบบังคับทางธรรมชาติ
3. ความร่วมมือ คือหลักการที่ประชาชนทุกคนของเกาหลีจะต้องรู้ว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

วิธีการของแซมมาเอิล

1. โครงการนี้ได้กำหนดขึ้นโดยถือว่าทุกคนในชาติต่างมีส่วน เข้าร่วมเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจ และทุกคนต่างมีส่วนกำหนดรูปแบบขึ้นได้
2. จะต้องมีการปลูกฝังความศรัทธาให้เข้าไปอยู่ในหัวใจของประชาชน ให้มีจิตใจมุ่งมั่น ขยันขันแข็ง มีการช่วยเหลือตัวเองและร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
3. กิจกรรมของแซมมาเอิลจะต้องปฏิบัติเพื่อผลประโยชน์แก่ชุมชนนั้น ๆ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทุกประเภทจะต้องมุ่งสู่การเพิ่มผลผลิตและรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม
4. รัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือและอุดหนุนแก่ทุกหมู่บ้าน เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จ โดยประชาชนจะต้องมีวิญญานแห่งแซมมาเอิล โดยแท้ เพื่อจะได้เป็นหนทางนำไปสู่งานแห่ง

ความร่วมมือ เร่งเร้าให้การพัฒนาหมู่บ้านที่ทรุดโทรม ไปแล้วเกิดตื่นตัวขึ้นมา

5. โครงการเข้ามาเฝ้าเป็นโครงการระยะยาวต่อเนื่องกัน โดยไม่ขาดสาย

การจัดองค์กรขึ้นปฏิบัติงานตามแผนการพึ่งตนเองของเกาหลีใต้ดังนี้

1. ระดับหมู่บ้าน รายการพัฒนาต่างๆจะถูกกำหนดขึ้นโดยสภาหมู่บ้าน ซึ่งปกครองโดยสมาชิกประมาณ 15 คน ร่วมจัดวางโครงการโดยถือหลักช่วยตนเองก่อนเป็นพื้นฐาน มุ่งเพิ่มผลผลิตด้วยการกระตุ้นหรือรื้อนเป็นประการต่อมา สิ่งที่เกิดความสามารถ เช่น คลองส่งน้ำระหว่างหมู่บ้าน ไฟฟ้า ฯลฯ เป็นหน้าที่ของโครงการและขอให้กรรมการระดับตำบลรับไปพิจารณาต่อไป

2. ระดับตำบล มีสภาตำบลประกอบด้วยสมาชิกจำนวนหนึ่งที่คัดเลือกขึ้นมาโดยมากมักเป็นหัวหน้าหรือประธานของสภาหมู่บ้าน โดยสภาตำบลจะพิจารณาแผนการและโครงการของสภาหมู่บ้าน อาจมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เป็นไปได้ และวางข่ายการพัฒนาให้เชื่อมต่อกันระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้าน หากมีปัญหาอย่างหนึ่งอย่างใดก็แก้ไขหรือปรึกษาหารือกันในที่ประชุม หากต้องการความช่วยเหลือเกี่ยวกับงบประมาณหรือทางด้านเทคนิคต่าง ๆ ก็จัดการส่งต่อไปยังสภาจังหวัด

3. ระดับจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานสภาจังหวัดมีหน้าที่ติดต่อประสานงานกับผู้นำหมู่บ้านและสภาตำบลโดยตรง หากปัญหาต่าง ๆ เกินอำนาจหรือความสามารถสภาจังหวัดก็จะส่งปัญหาไปยังสภาแห่งชาติ

4. ระดับชาติ มีสภาแห่งชาติ ซึ่งจัดตั้งขึ้นเป็นสภาโครงการแห่งชาติ มีประธานสภาเจ้าหน้าที่ทางเทคนิค ละเชี่ยวชาญทุกสาขาวิชา ข้าราชการชั้นสูงจะเป็นผู้กำหนดรายการและวิธีการระดับชาติ สภานี้เป็นผู้ประสานกับโครงการอื่น ๆ ด้วยความมุ่งมั่นที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เป็นที่สุด

ความต้องการในการพึ่งตนเองของประเทศใด ๆ ก็ตาม ย่อมหวังที่จะเพิ่มรายได้ของชาวไร่ชาวนาและยกฐานะความเป็นอยู่ให้ได้มาตรฐานขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องร่วมมือกันทั้งสองฝ่าย ทั้งฝ่ายชาวไร่ชาวนาหรือเกษตรกรกับรัฐบาล ในขั้นแรกของการดำเนินงานตามแผนเข้ามาเฝ้านี้รัฐบาลจำเป็นต้องฝึกอบรมคนให้พร้อมที่จะรับการพัฒนา โดยเกษตรกรจะต้องได้รับฝึกฝนให้รู้จักสร้างตนเองช่วยเหลือตนเองเสียก่อน จากนั้นก็เร่งปลูกฝังให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น สร้างสะพาน สร้างถนนภายในหมู่บ้าน สร้างเหมืองฝาย ทำมณฑลย่อม ขุดบ่อบาดาล และพัฒนาในหมู่บ้าน

สะอาด สวยงาม เป็นต้น โดยมีรัฐบาลให้การสนับสนุนในเรื่องวัสดุก่อสร้างและคำแนะนำทางวิชาการในขั้นต่อไปก็จะจัดการเรื่องเพิ่มรายได้โดยให้ทำแปลงเพาะปลูกพืชนอกฤดู เลี้ยงหมู ปลูกสวนป่า สร้างโรงงาน และจัดสร้างตลาดจำหน่ายผลิตผลการเกษตร ที่สำคัญคือ การดำเนินงานทุกขั้นตอนเป็นความร่วมมือระหว่างกันคือ รัฐบาลให้วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและงบประมาณ สำหรับประชาชนจะต้องสมทบในรูปเงินของเขาเองบ้าง แรงงานและความร่วมมือต่าง ๆ บ้าง

กรณีศึกษาการพึ่งตนเองในแทนซาเนีย

แทนซาเนีย เป็นประเทศเอกราชตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงกลางทวีปแอฟริกา ประเทศนี้เกิด จากการรวมสาธารณรัฐอิสระ 2 แห่งเข้าด้วยกันคือ สาธารณรัฐแทนแกเนียกับสาธารณรัฐแทนซีบาร์มีพื้นที่ทั้งหมด 362.819 ตารางไมล์ หรือมีอาณาเขตใหญ่กว่าประเทศไทยประมาณ 1 เท่า

แทนซาเนียในระยะนี้ได้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย แบบชาตินิยมผสมสังคมนิยมอย่างแข็งกร้าว ทั้งนี้เนื่องจากประเทศอยู่ในสภาวะที่ล่าหลังจึงต้องเร่งพัฒนาด้วยการพัฒนาประชากร ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรอันล้ำค่าของชาติและมีบทบาทสำคัญที่จะส่งเสริมพัฒนาสิ่งอื่น ๆ ต่อไป ดังจะเห็นได้จากประกาศอรุชา (The Arusha Declaration of 1967) ใน พ.ศ. 2510 ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งระบุว่า "การพัฒนาประเทศเกิดจากประชากรมิใช่เงินตรา เงินตราและความมั่นคงมิใช่พื้นฐานหรือตัวแทนของการพัฒนาแต่อย่างใด แต่สิ่งที่จำเป็นต้องจัดให้มีเพื่อให้เกิดการพัฒนาได้แก่ประชาชน ที่ดินนโยบายที่ดี และผู้นำที่ดี"

ก. ประชาชน แทนซาเนียตระหนักดีว่าการจะดำเนินนโยบายพึ่งตนเอง ได้เป็นผลสำเร็จนั้น ประชาชนจะต้องได้รับการสั่งสอนให้รู้จักความหมายของการพึ่งตนเอง และวิธีปฏิบัติเพื่อการพึ่งตนเองด้วยการเน้นในเรื่องการทำงานหนัก ส่วนเรื่องของความเกียจคร้าน การเสพสุรายาเมา และการไม่ยอมทำงานถือเป็นสิ่งที่น่าละอายอย่างมาก

ข. ที่ดิน เนื่องจากเศรษฐกิจของแทนซาเนียขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรมและปศุสัตว์ ประชาชนชาวแทนซาเนียทุกคน จึงจำเป็นต้องรู้จักการใช้ที่ดินให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยส่วนรวม เพราะหากประชาชนชาวแทนซาเนียรู้จักการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม แทนซาเนียก็จะมี

ประชาชนที่สามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างดี โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกประเทศ เพราะการพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกประเทศย่อมหมายถึงความไม่มีอิสรภาพของคนในประเทศ

ค. นโยบายที่ดี แทนชาเนียมินนโยบายพึ่งตนเองเป็นหลัก ประชาชนทุกคนต้องทำงาน และดำรงชีพอยู่ด้วยแรงงานของตนเอง ประชาชนมีหน้าที่ที่จะดำรงไว้ซึ่งอิสรภาพทุกคนจึงต้องช่วยเหลือตนเอง เพราะเมื่อทุกคนพึ่งตนเองได้ ทุก ๆ หมู่บ้านย่อมพึ่งตนเองได้ ทุกจังหวัดทุกภาคก็พึ่งตนเองได้ และประเทศชาติโดยรวมทั้งหมดก็จะสามารถ พึ่งตนเองได้ในที่สุด

ง. ผู้นำที่ดี การมีผู้นำที่ดี เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับประเทศที่มีนโยบายพึ่งตนเอง แทนชาเนียมองเห็นความสำคัญและความจำเป็นเร่งด่วนในเรื่องนี้ จึงได้จัดให้มีโครงการอบรมผู้นำในทุกระดับนับตั้งแต่ระดับชาติ ไปจนถึงระดับหมู่บ้าน ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้นำได้เข้าใจนโยบายการพึ่งตนเองอย่างแจ่มชัด และสามารถนำไปถ่ายทอดให้กับเพื่อนร่วมชาติคนอื่น ๆ ต่อไป

อุดมการณ์ของการพึ่งตนเองในแทนชาเนียม มีดังนี้

สำหรับปัจเจกบุคคล การพึ่งตนเอง (Self - reliance) หมายถึงคนที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้จากสิ่งที่เขาหามาได้เอง เป็นอิสระได้อย่างแท้จริงโดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับผู้ใด ทั้งยังหมายถึงผู้ที่สามารถร่วมมือกันทำงานกับผู้อื่นได้ เต็มใจที่จะช่วยคนอื่น ๆ และให้คนอื่น ๆ ช่วย แต่เป็นผู้ที่ไม่พึ่งพาอาศัยใคร

สำหรับชุมชน การพึ่งตนเอง (Self - reliance) หมายถึง ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรและทักษะซึ่งเป็นเจ้าของร่วมกัน และแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นได้ด้วยตนเอง ความช่วยเหลือจากภายนอกอาจมาในรูปของคำแนะนำ ความชำนาญและเงินกู้ยืม สิ่งเหล่านี้คนในชุมชนจะต้องตระหนักให้ได้ว่าจะต้องชดใช้คืนไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อม

สำหรับประเทศ การพึ่งตนเอง (Self - reliance) หมายถึงเมื่อทุกคนและชุมชนในประเทศพึ่งตนเองได้ ประเทศก็สามารถพึ่งตนเองได้ด้วย พลเมืองในประเทศจะต้องยอมรับร่วมกันว่าวิถีทางที่จะมุ่งไปข้างหน้านี้ต้องเกิดจากการตัดสินใจร่วมกัน ใช้ทรัพยากรร่วมกัน และความพยายามร่วมกันจึงจะบรรลุอุดมการณ์การพึ่งตนเองได้ในที่สุด

กรณีศึกษาการพึ่งตนเองในอิสราเอล

ชุมชนที่เกิดขึ้นในอิสราเอล เป็นชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นอย่างจงใจตามเหตุผลทางเศรษฐกิจและปัญหาประชากร เป็นที่รวมของผู้อพยพเข้ามาใหม่บุคคลเหล่านี้มาจากแหล่งต่าง ๆ กัน ทั้งทวีปยุโรป อเมริกา เอเชีย และแอฟริกา เมื่ออพยพเข้ามาจะถูกจัดให้เข้าอยู่อาศัยในที่ ๆ รัฐจัดเตรียมไว้ให้ พร้อมทั้งเครื่องใช้ภายในบ้าน ที่ดินสำหรับสวนครัว หรือบางครั้งก็จะมีสัตว์เลี้ยงเพื่อบริโภคให้ไว้ด้วย รัฐบาลได้จัดตั้งหมู่บ้านแบบบริวาร หรือ Satellite ขึ้นในแต่ละกลุ่มจะมีหมู่บ้าน กลางซึ่งเป็นศูนย์รวมของกลุ่มซึ่งจะมีโรงเรียน สถานพยาบาล ยุ้งฉาง ร้านค้า และสิ่งจำเป็นในการ บริโภคและอุปโภครวมอยู่ด้วย บริเวรรอบ ๆ หมู่บ้านกลางจะมีหมู่บ้านอื่น ๆ ซึ่งทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์อยู่รายรอบ หมู่บ้านบริวารเหล่านี้เดิมเป็นที่รวมของผู้อพยพจากประเทศต่าง ๆ ซึ่งมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน จากการดำเนินงานในช่วงระยะหนึ่งปรากฏว่า บุคคลเหล่านี้ยังไม่สามารถปรับความรู้สึกที่จะอยู่ร่วมกับคนแปลกหน้าได้อย่างสนิทใจ ในปัจจุบันจึงได้ดำเนินการใหม่จัดประชาชนที่อพยพมาจากแหล่งเดียวกัน หรือพวกที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมคล้ายกัน เข้าไว้ในหมู่บ้านเดียวกัน เพื่อให้เกิดความรู้สึกคุ้นเคยมีความรู้สึกในชุมชนร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่โอกาสที่พวกเขาจะได้พบกับผู้ที่อพยพมาจากแหล่งอื่นมีน้อยมาก มักเป็นการพบกันอย่างบังเอิญในหมู่บ้านกลางอันเป็นที่ตั้งของร้านค้าเท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าผู้อพยพจากแหล่งต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่ค่อยมีโอกาสใกล้ชิดกัน แต่เด็ก ๆ และลูกหลานของพวกเขาจะเป็นผู้ที่ค่อย ๆ ผสมกลมกลืนวิถีชีวิตประจำวันที่แตกต่างกันนั้นภายในโรงเรียนเดียวกันของชุมชน ซึ่งนับวันจะทวีความสนิทสนมและความแตกต่างในเรื่องวัฒนธรรมก็ค่อย ๆ หดไป

ในประเทศอิสราเอลมีนิคมประเภทต่าง ๆ 3 ประเภทคือ นิคมคิบบุส (Kibbutz - Collective Settlement) มีลักษณะเหมือนครอบครัวใหญ่ ซึ่งทุกคนในครอบครัวต้องร่วมมือกันทำเพื่อใช้ด้วยกัน นิคมประเภทนี้สามารถรวมพลังต่าง ๆ เข้าไว้เป็นหน่วยเดียวกัน ทุกคนร่วมมือกันเต็มที่ทำงานให้นิคมซึ่งเป็นของกลางคอยที่สมาชิกนิคมทุกคนไม่ต้องวิตกกังวลถึงเรื่องปัจจัยสี่ รายได้ หรือการเลี้ยงดูครอบครัว ทั้งนี้เพราะนิคมจะเป็นผู้จัดการให้หมดทุกอย่าง ดังนั้นภายในคิบบุสจึงไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงินสมาชิกทุกคนจะร่วมมือกันทำไร่บนผืนดินใหญ่ รายได้ที่เกิดขึ้นจะเป็นของกลางใน

นิคม ส่วนการจัดสรรรายได้นั้นนิคมจะเป็นผู้ให้แก่สมาชิกทุกคนอย่างเสมอภาคในเรื่องปัจจัยสี่อย่างเพียงพอ และให้การศึกษาบรมแก่บุตรของสมาชิกทุกคน อย่างไรก็ตามการจัดนิคมเช่นว่านี้แม้จะให้ผลก็คือก่อให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคมอย่างแน่นแฟ้น และยังช่วยเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นโดยที่มีต้นทุนในการผลิตต่ำ แต่ก็มีผลเสียคือสมาชิกบางคนรู้สึกว่าคุณเสียเปรียบเพราะได้รับผลตอบแทนเท่าผู้อื่น แม้ว่าตนเองมีความสามารถมากกว่า นอกจากนี้ยังไม่สามารถมีทรัพย์สินเป็นของตนเองได้ และชีวิตภายในครอบครัวก็ไม่สมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะเด็กเติบโตโดยมิได้ใกล้ชิดพ่อแม่

นิคมประเภทที่สองคือนิคมโมชาบ (Moshav - Cooperative Settlement) ซึ่งดัดแปลงมาจากคิบบุตส์ มีลักษณะที่แตกต่างคือสมาชิกทุกคนจะมีที่ดินเป็นของตนเอง ประมาณ 20 - 25 ไร่ ซึ่งแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบในที่ดินของตนรวมทั้งรายรับรายจ่ายต่าง ๆ ด้วย สมาชิกมีสิทธิที่จะมีทรัพย์สินเป็นของตนเองได้ นอกจากนี้ชีวิตภายในครอบครัวตลอดจนการเลี้ยงดูเด็ก เป็นหน้าที่ของครอบครัวนั้น ๆ สำหรับการซื้อขายผลิตผลต่าง ๆ สมาชิกในนิคมมีส่วนช่วยเหลือกัน โดยการจัดตั้งเป็นรูปสหกรณ์ของนิคม

นิคมประเภทสุดท้ายคือนิคมชิตูฟี (Moshave Shitufi Collective Work Settlement) เป็นคณนิคมที่นำหลักการที่ดีของคิบบุตส์และโมชาบมาดัดแปลงเข้าด้วยกันนิคมโมชาบชิตูฟีมีลักษณะสำคัญคือ เป็นการรวมแรงงานคนทำงานในสิ่งที่ตนถนัดที่สุด เพื่อให้ได้ผลดีที่สุดและประหยัดที่สุดทุกคนในนิคมประเภทนี้จะทำงานร่วมกันในที่ดินผืนใหญ่ แต่แบ่งหน้าที่ตามความถนัดของตนเท่านั้น การตอบแทนค่าแรงงานพิจารณาให้ตามความจำเป็นของมนุษย์เป็นหลัก ครอบครัวใดมีลูกก็จะได้อาตบแทนสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายของลูกด้วย นอกจากนี้แต่ละครอบครัวต้องรับผิดชอบชีวิตภายในครอบครัวของตนตลอดการเลี้ยงดูให้การศึกษากับบุตร ประการสุดท้ายนิคมประเภทนี้ออนุญาตให้สมาชิกทุกคนมีสิทธิที่จะมีทรัพย์สินส่วนตัวได้

นิคมทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวมานี้มีหลักในการดำเนินงานที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักปกครองตนเองภายในท้องถิ่นของตน
2. ส่งเสริมการผลิตและการควบคุมตลาดโดยวิธีสหกรณ์

ประเทศอิสราเอลนับได้ว่ามีนโยบายการพึ่งตนเองที่ประสบความสำเร็จประเทศหนึ่งกล่าว

คือทุกหมู่บ้านจะมีกรรมการหมู่บ้าน และทุกตำบลจะมีสภาตำบล (Local self Government) ซึ่งสามารถปฏิบัติงานและรับผิดชอบต่อกองถิ่น โดยไม่ต้องพึ่งรัฐบาลกลาง ประการที่สอง ประชาชนในหมู่บ้านยึดหลักการช่วยตนเอง (Self - Help) และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยวิธีสหกรณ์ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสภาพทางสังคมและการเมืองบีบคั้นให้ชาวอิสราเอลต้องพึ่งตนเอง และกระตุ้นให้การทำงานเพื่อความอยู่รอดของประเทศชาติ ประการที่สาม รายได้ของชาวชนบทมิได้แตกต่างจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในตัวเมืองมากนัก อันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ราษฎรในชนบทรู้สึกตนว่าอยู่ในชนบทที่มีความสุขดี มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อชีวิตเหมือนประชาชนที่อยู่ในเมือง ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ทำให้ชาวชนบทเหล่านี้รักไร่นา และมีได้คิดที่จะอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองเหมือนชาวชนบทไทยที่จำเป็นต้องละทิ้งถิ่นฐาน เข้าสู่ตัวเมืองเพื่อความอยู่รอดหรือเพื่อเพิ่มพูนรายได้ ให้เพียงพอที่จะเลี้ยงดูครอบครัว

กรณีศึกษาการพึ่งตนเองในประเทศไทย

แม้ว่าประเทศไทยจะยังไม่เห็นนโยบายในการพึ่งตนเองอย่างแน่ชัดแต่ในท้องที่หลาย ๆ แห่งในประเทศไทยได้พยายามที่จะพึ่งตนเองมากขึ้น มีโครงการหลายโครงการที่เกิดขึ้นในแนวความคิดของการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันเป็นพื้นฐานของการพึ่งตนเองในขั้นต้น โครงการพึ่งตนเองในประเทศไทยมีดังนี้

โครงการหุบกระพง โครงการหุบกระพงนี้เป็นโครงการไทย - อิสราเอล เกิดขึ้นจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หลังจากทีพระองค์ได้พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ให้กรมชลประทาน จัดสร้างคันกันน้ำและประตูน้ำขึ้นเพื่อทำเป็นอ่างขนาดเล็ก เพื่อให้จัดสรรที่ดิน โดยเลือกเอาที่ดินบริเวณหุบกระพง อำเภอดำรงวิทยารุจิ จังหวัดเพชรบุรี เป็นเขตดำเนินการทดลองหมู่บ้านสหกรณ์หุบกระพง

เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ โครงการหมู่บ้านสหกรณ์หุบกระพง มีวัตถุประสงค์หลักที่จะพัฒนาที่ดินเพื่อนำมาจัดสรร ให้ราษฎรเข้าประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยคัดเลือกราษฎรที่มีอาชีพทางการเกษตรอยู่แล้ว แต่ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง หรือมีน้อยไม่พอทำกิน ได้มี

แหล่งในการทำมาหากิน นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์คือ

1. ทดลองพัฒนาการเกษตรในพื้นที่สูงกว่าระดับน้ำธรรมชาติ
2. ทดลองพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์และน้ำน้อย โดยใช้เทคนิคและวิชาการเข้าช่วย
3. ทดลองจัดหมู่บ้านแบบใหม่โดยจัดหมู่บ้านและพื้นที่ทำกินแยกออกจากกัน
4. ทดลองจัดสรรที่ดินให้ราษฎรเข้าประกอบอาชีพ
5. จัดตั้งศูนย์สาธิตและทดลองการเกษตรเพื่อเก็บข้อมูลการปลูกพืชต่าง ๆ
6. ค้นคว้าพืชที่เหมาะสมทางเศรษฐกิจกับการจัดระบบชลประทาน
7. บุกเบิกสร้างที่ดินในเขตโครงการเพื่อจัดแบ่งให้ราษฎรเข้าทำกินครอบครัวละ 25 ไร่

8. รวบรวมกลุ่มสมาชิกที่ได้รับการจัดสรรที่ดินให้ทำกิน จัดตั้งเป็นสหกรณ์การเกษตรเกี่ยวกับการจัดตั้งหมู่บ้านตัวอย่างได้เริ่มดำเนินการขึ้นในปี พ.ศ. 2511 โดยในระยะแรกทางราชการดำเนินงานในลักษณะเป็นพี่เลี้ยง ข้อบังคับของหมู่บ้าน ตัวอย่างได้เอาหลักและวิธีการของสหกรณ์มาดัดแปลงใช้ดำเนินธุรกิจของหมู่บ้านในลักษณะเดียวกับสหกรณ์ทุกประการ เมื่อเห็นว่าสมาชิกของหมู่บ้านตัวอย่างได้รับพื้นฐานในด้านความรู้ ความเข้าใจต่อหลักและวิธีการของสหกรณ์ได้พอสมควรแล้วก็ได้เข้าชื้อกันขอจดทะเบียนเป็นสหกรณ์

โครงการสารภี โครงการสารภีที่ตำบลสารภี อำเภอไชยชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นโครงการทดลอง พิเศษทางด้านเศรษฐกิจ เกษตร การศึกษาและการอนามัย ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน ของ กรมพัฒนาชุมชน โครงการหนึ่งที่ประสบความสำเร็จ

โครงการนี้เป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างกรมพัฒนาชุมชนกับบริษัท เซลล์แห่งประเทศไทย เพื่อจะร่วมกันทดลองเอาวิธีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ การเกษตรตามหลักวิชาการเกษตรแผนใหม่ ที่ประสบผลสำเร็จในประเทศอิตาลี ซึ่งมีลักษณะของชนบทและประชาชนประสบปัญหาทางด้าน การเกษตรคล้ายคลึงกับประเทศไทย มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและความต้องการของประชาชนในชนบท

วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อเป็นการทดลองพัฒนาหมู่บ้านชนบทอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นหนักในเรื่องการอาชีพและการเศรษฐกิจของประชาชนในเขตโครงการ ด้วยการส่งเสริมเพิ่มพูนรายได้ของประชาชนแต่ละครอบครัว ด้วยการปรับปรุงคุณภาพและปริมาณของผลิตผลทางการเกษตรและอุตสาหกรรมในครอบครัว

ในแง่ของการดำเนินการนั้นนอกจากจะทดลองนำเอาวิธีการพัฒนาตามหลักวิชาการแผนใหม่ที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ และความต้องการของประชาชนในเขตโครงการแล้ว ยังเน้นในเรื่องการพัฒนาอาชีพเป็นหลัก เพื่อเพิ่มผลผลิตรายได้ และลดรายจ่ายให้แก่ประชาชน เป็นการยกระดับมาตรฐานการครองชีพให้สูงขึ้นอีกด้วย ในขณะเดียวกันก็ได้ดำเนินการพัฒนาด้วยการให้การศึกษ ส่งเสริมอนามัย และเงินทุนควบคู่ไปด้วยพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้เพื่อให้มีทัศนคติและแนวความคิดที่ถูกต้องทางด้านความช่วยเหลือตนเอง ทั้งนี้โดยมีผู้นำท้องถิ่นรับผิดชอบและเจ้าหน้าที่เป็นเพียงผู้ช่วยเหลือทางด้านวิชาการและให้คำปรึกษาแนะนำต่าง ๆ เท่านั้น ประชาชนจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจเองและดำเนินงานต่าง ๆ ในรูปของกลุ่ม มีคณะกรรมการดำเนินงานตามหลักประชาธิปไตย

ผลจากการดำเนินงานช่วยให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพและการจัดตั้งองค์กรและบริหารองค์กรต่าง ๆ ของตนเองได้อย่างจริงจัง จนทำให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิบูรณะชนบทฯ นี้ได้ก่อตั้งขึ้นตามหลักปรัชญาการแก้ปัญหาความยากจนของชาวชนบท ของ เจมส์ เย็น (James Yen) ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสถาบันพัฒนาชนบทขึ้นในหลายประเทศ โดยเริ่มก่อตั้งที่ประเทศฟิลิปปินส์ก่อน และต่อมาได้ขยายงานออกไปอีกหลายแห่ง เช่น ที่โคลัมเบีย ไทย และกัวเตมาลา เป็นต้น

การดำเนินงานของมูลนิธิบูรณะชนบทฯ นี้ มีศูนย์ปฏิบัติการและศูนย์ฝึกอบรมที่อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท นโยบายหลักในการดำเนินงานมี 4 ประการ คือ

ส่งเสริมด้านอาชีพ อาชีพหลักที่มูลนิธิให้การส่งเสริมคือ การทำนา และการปลูกพืชไร่ หลังฤดูการทำนา นอกจากนั้นมูลนิธิยังส่งเสริมให้ราษฎรเลี้ยงสัตว์ เพื่อไว้เป็นอาหารโปรตีนและเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกด้วย

ปรับปรุงด้านการศึกษา มุลินีบูรณะชนบทฯ มุ่งส่งเสริมการศึกษาเพื่อให้ชาวชนบทคิดเป็นเข้าใจปัญหา ของตนเองและสามารถแก้ปัญหาของตนเองได้ ทางมุลินีฯ จึงได้จัดหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ (Functional Literacy) ขึ้น นอกจากนี้ยังให้การส่งเสริมทางด้านอาชีพต่าง ๆ เช่น ตัดเสื้อ ย้อมผ้า ทอผ้า เป็นต้น

ปรับปรุงอนามัยและการสาธารณสุข งานด้านนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ให้บริการรักษาและสอนให้ประชาชนมีความรู้และคิดปรับปรุงอนามัยด้วยตนเอง ด้วยการส่งเสริมสุขภาพสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ราษฎรมีส้วมที่ถูกสุขลักษณะ และราคาถูกไว้ใช้มากขึ้น จัดหาน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด กำจัดขยะมูลฝอย และแนะนำให้ ราษฎรย้ายคอกสัตว์ออกจากใต้ถุนบ้าน เป็นต้น

อัตรประชาภิบาล (Self Government) มุลินีฯ ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมเป็นกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักสหกรณ์ เพื่อขจัดปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นการฝึกอบรมการเป็นผู้นำให้รู้จักหน้าที่พลเมืองดี รู้จักการทำงานร่วมกันของท้องถิ่น โดยจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์พัฒนา กลุ่มผู้ซื้อและชุมชนกลุ่มผู้ซื้อและผู้ขายขึ้น โดยมุ่งหวังว่าการอัตรประชาภิบาลนี้จะช่วยทำให้ชาวชนบทสามารถยืนหยัดได้บนขาของตนเอง และพึ่งตนเองได้ในที่สุด

จากนโยบายการพึ่งตนเองในแต่ละประเทศข้างต้นนี้ พอจะสรุปได้ว่าต่างก็ยึดหลักการให้ความรู้ โดยการเปลี่ยนทัศนคติของราษฎรในแนวความคิดเดิมที่รอคอยความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกและความเคยชินกับความสัมพันธ์ในแบบผู้ขอ ผู้บริจาค มาเป็นการช่วยเหลือตนเอง แก้ปัญหาด้วยตนเองมากยิ่งขึ้น ด้วยการพยายามกระตุ้นให้ราษฎรเกิดความรู้สึกว่าควรร่วมมือกันในทุกทางเพื่อสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่นของตน และเมื่อเห็นว่าเกินกำลังความสามารถแล้วจึงค่อยขอความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก

แนวคิดต่าง ๆ ในศาสนาอิสลาม

ในบรรดาศาสนาที่สำคัญ ๆ ของโลก ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีบทบัญญัติที่เข้าไปมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์มากที่สุด เพราะศาสนานี้ได้เข้าไปมีส่วนกำหนดวิถีชีวิตของผู้นับถือนับตั้งแต่เกิดจนตาย ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมุสลิมมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับศาสนาจน

แยกไม่ออก เพราะฉะนั้นการที่จะเข้าใจสภาพสังคม วัฒนธรรมนิยมประเพณี ตลอดจนความเชื่อถือ หรือการปฏิบัติของชาวไทยมุสลิมได้นั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจถึงหลักของศาสนาอิสลาม โดยสังเขปเสียก่อน

ศาสนาอิสลามเกิดขึ้นในประเทศซาอุดีอาระเบีย เมื่อประมาณปี พ.ศ. 1153 (จัดกัย บรูซพังก์, 2519 : 116) โดยมีพระนบีโมฮัมหมัดเป็นศาสดา พระองค์ประสูติที่เมืองเมกกะ เล่ากันว่าพระองค์ได้รับคำสั่งจากพระผู้เป็นเจ้า (พระอัลเลาะห์) ให้สอนศาสนา จึงได้สอนศาสนาที่เมืองเมกกะก่อน เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 1165 ต่อมาศาสนาอิสลามได้แผ่ขยายเข้ามาในเอเชียอาคเนย์ ระหว่าง พ.ศ. 1893 - 2045 ในช่วงเวลานี้ศาสนาอิสลามได้แพร่เข้ามาในคาบสมุทรมลายู โดยมีพ่อค้าอาหรับชื่อ เคอร์ตัส เมย์ และสุไลมาน เป็นผู้นำมา นอกจากนี้พวกอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลามที่มาติดต่อค้าขายกับชาวพื้นเมืองก็เป็นอีกแรงหนึ่งซึ่งช่วยเผยแพร่นศาสนา โดยแต่งงานกับชาวพื้นเมืองในไม่ช้าศาสนาอิสลามก็ตั้งหลักมั่นในแหลมมลายู จนในที่สุดก็แพร่ขยายเข้าสู่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ขยายตัวแพร่ไปทั่วประเทศไทย

หลักการปฏิบัติทางจริยธรรมของศาสนาอิสลาม ได้มีบัญญัติไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวม โองการที่พระอัลเลาะห์ประทานแก่พระนบีโมฮัมหมัด เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เช่น ธรรมชาติและจักรวาล ตลอดจนชีวิตวิถีทางที่ถูกต้องให้มนุษย์ดำเนินชีวิตตาม แต่ที่เป็นหลักให้มุสลิมยึดถือ มี 2 ประการ คือหลักความศรัทธา (รูกนอีมาน) กับหลักปฏิบัติ (รูกนอิสลาม)

อิสลามมีหลักศรัทธาอยู่ 6 ประการ คือ

1. ศรัทธาในเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า การศรัทธาดังกล่าวนี้นหมายถึงยอมรับนับถือสักการะแต่เฉพาะอัลเลาะห์องค์เดียวเท่านั้น ไม่ตั้งผู้ใดหรือสิ่งใดเป็นภาคีกับพระองค์ ยอมตนต่อพระองค์ และเชื่อมั่นโดยสิ้นเชิง ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน พระองค์มีมาแต่ตั้งเดิม เป็นอมตะ ทรงอยู่เป็นนิกาล ทรงให้กำเนิดมวลมนุษย์ทั้งหมด ทรงเป็นผู้คุ้มครองโลกปัจจุบันและทรงเป็นผู้พิพากษาในวันของการตัดสิน (อิมรอน มะลูลีม, 2524 : 31)

2. ศรัทธาในเทวทูตของพระเจ้า

เทวทูตของพระเจ้าในศาสนาอิสลามเรียกว่า มาลาอีกะฮ์ ลักษณะของเทวทูตนั้นเป็นนามธรรม ไม่มีตัวตน เทวทูตนั้นเป็นสื่อกลางระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับศาสนาดั้งหลาย อิสลามถือว่าศรัทธาในอำนาจ รั้นลับเป็นส่วนหนึ่งของศรัทธาในศาสนาอิสลามอย่างแยกกันไม่ได้ ในบรรดาสิ่ง รั้นลับก็มี มาลาอีกะฮ์ ซึ่งเป็นอนุบัญญัติหนึ่งที่ไม่อาจแลเห็นด้วยสายตามนุษย์ได้ เป็นวิญญานที่รับบัญชาแห่งอัลเลาะห์โดยดุษฎี เพื่อนำไปปฏิบัติอย่างซื่อสัตย์ มุสลิมทุกคนมีความเชื่อและศรัทธาในสิ่งนี้

3. ศรัทธาในคัมภีร์

มุสลิมทุกคนต้องยอมรับว่า คัมภีร์ดั้งเดิมแห่งคำสอนของศาสนานั้น ๆ เป็นคัมภีร์ของอัลเลาะห์ที่มอบให้แก่มนุษยชาติโดยผ่านทางศาสดา และคัมภีร์ที่สมบูรณ์ที่สุดและเป็นคัมภีร์สุดท้ายนั้นคืออัลกุรอาน มุสลิมทุกคนจะต้องถือว่าอัลกุรอานนั้นเป็นคัมภีร์ที่แนะนำแนวทางหรือเป็นเครื่องชี้ทางสำหรับมนุษย์ในการดำเนินชีวิต เป็นธรรมนูญของชีวิต (Code of life) อัลกุรอานเป็นคัมภีร์หรือเป็นธรรมนูญสำหรับมนุษยชาติ

4. ศรัทธาต่อศาสนทูตหรือบรรดาศาสดาต่าง ๆ

มุสลิมทุกคนจะต้องศรัทธาต่อศาสดาทุกท่าน ที่พระเจ้าทรงสถาปนาขึ้นสำหรับชนทุกชาติในวาระต่าง ๆ กันในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ เพื่อตักเตือนสั่งสอนมนุษย์ให้เป็นคนดี ศาสดาองค์แรกได้แก่ศาสดาอาดัม ประมุขแห่งโลก ศาสดาองค์สุดท้ายได้แก่ศาสดาโมฮัมหมัด ศาสดาต่าง ๆ ที่มาก่อนศาสดาโมฮัมหมัดที่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์พอสรุปได้ดังนี้ คือ อาดัม (Adam) นูห์ (โนอาห์ Noah) อิบรอฮีม (อับราฮัม Abraham) อิสฮาก (อิสฮัก Isaac) มูซา (โมเซส Moses) ดาวิด (ดาวิด David) สุลัยมาน (โซโลมอน Solomon) ยะหฺยา (โยฮัน Johun the Baptist) อีซา (เยซู Jesus) มุสลิมทุกคนจะต้องให้เกียรติยกย่องบรรดาศาสดาต่าง ๆ นั้น โดยเท่าเทียมกันหมด

5. ศรัทธาต่อวันสุดท้ายและวันเกิดใหม่

มุสลิมจะต้องยอมรับว่าวันอาสานของโลกนั้นเมื่อโลกถึงจุดจบแล้ว มนุษย์ทุกคนจะไป

อยู่ในสภาพใหม่ ลักษณะของภพใหม่จะมีสภาพอย่างใดนั้น ไม่มีใครทราบได้ แต่บุคคลใดที่ได้ประพฤติดีปฏิบัติดี เว้นข้อห้ามตามข้อบัญญัติของพระคัมภีร์อัลกุรอานก็จะได้ไปสวรรค์ คือสุคติ เป็นการตอบแทน บุคคลผู้ใดประพฤดิชั่ว ก็จะได้รับผลตอบแทนตามที่ได้ปฏิบัติเอาไว้ การตอบแทนในภพหน้านั้น ก็เพื่อกระตุ้นให้ประจักษ์ว่า การกระทำชั่วกระทำได้ของมนุษย์จะถูกเปิดเผยอย่างชัดแจ้งในวันภพหน้า อย่างแน่นอน

6. ศรัทธาในลิติต (กฎสภาวะ) ของพระเจ้า

มุสลิมยอมรับว่ากฎทั้งหลายในธรรมชาตินั้นมาจากอัลเลาะห์ กฎของธรรมชาตินั้นคือกฎที่พระเจ้ากำหนดนั่นเอง จะกำหนดอย่างไรนั้นเห็นฐานวิสัย (Unseen) ของมนุษย์ กฎแห่งสภาวะหรือลิติตนี้ ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในด้านไหนก็ตามถือว่าเป็นลิติตต่อ เนื่องจากพระเจ้าทั้งสิ้น

นอกจากศรัทธา 6 ประการแล้ว มุสลิมทุกคนจะต้องมีหลักปฏิบัติอีก 5 ประการ คือ

1. การปฏิญาณตนประกาศศรัทธา

คำปฏิญาณดังกล่าวกำหนดไว้ว่า "ไม่มีพระเจ้าอื่นนอกจากอัลเลาะห์และนบีโมฮัมหมัด เป็นศาสนทูตแห่งพระองค์" คำปฏิญาณนี้มีเจตจำนงเพื่อแนะนำแนวต่อเพื่อมนุษย์ยอมรับสภาพของพระเจ้าเป็นเจ้าเพียงพระองค์เดียว และให้รู้ชัดว่าใครเป็นผู้นำของปวงชน การกล่าวคำปฏิญาณนี้จะให้มีการปฏิบัติเป็นประจำอย่างน้อยวันละ 5 ครั้ง สำหรับประชากรมุสลิมทั่วโลก (บุรุษหนึ่ง ชจัดภัย, 2519 : 136)

2. การบำเพ็ญนมาซ

การนมาซนี้ชาวไทยมุสลิมเรียกว่า การละหมาด (เนมาซ) กระทำวันละ 5 ครั้ง คือ เวลาก่อนพระอาทิตย์ขึ้น เวลาเที่ยงวัน เวลาบ่าย เวลาพระอาทิตย์ตก และเวลาค่ำ การบำเพ็ญนมาซเป็นการปฏิบัติอันสำคัญยิ่งข้อหนึ่งของศาสนาอิสลาม การบำเพ็ญนมาซของมุสลิมนั้นจะบำเพ็ญนมาซต่อพระเจ้าเป็นเจ้าซึ่งเป็นพระผู้สร้างสากลจักรวาลแต่เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น การบำเพ็ญนมาซนี้เป็นการร้องขอความสงบสุขให้แก่มนุษย์ชาติทั้งมวล มิใช่เป็นการร้องขอความโปรดปรานเป็นรายบุคคล

นอกจากทำละหมาดประจำวันแล้ว ยังมีหลักปฏิบัติว่าทุกบ่ายวันศุกร์ผู้ชายมุสลิมทุกคนที่มีคุณสมบัติตามนัยแห่งศาสนาต้องไปทำละหมาดที่มีสยิด ส่วนผู้หญิงไม่บังคับ แต่ถ้าจะไปร่วมด้วยก็ได้

3. การถือศีลอด

การถือศีลอดหรือการถือบวชมีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกหัดร่างกายและจิตใจให้มีความอดทน ให้ระลึกถึงความอดอยากของผู้ที่ยากจน ไม่มีจะกิน เป็นการขัดเกลาจิตใจให้ผ่องแผ้ว และมีคุณธรรมอย่างดีเลิศ การถือศีลอดมีความสำคัญมากผู้ใดละเลยถือว่าเป็นบาปและมีโทษมาก

การถือศีลอดปฏิบัติกันในเดือนรอมาดอน หรือเดือนปัวซอ (การถือศีลอดเรียกตามภาษามลายูว่า "ปัวซอ") เป็นเวลาหนึ่งเดือนประจำทุกปี ปกติมุสลิมทุกคนต้องถือศีลอด ผ่อนผันให้กับบางคนที่มีเหตุผลสุดวิสัยจริง ๆ เท่านั้น เช่น ผู้ป่วย ผู้ที่อยู่ในระหว่างการเดินทาง หญิงที่มีประจำเดือน แต่ทุกคนจะต้องถือศีลอดชดใช้ภายหลัง เมื่อเหตุการณ์เหล่านั้นสิ้นสุดลงแล้ว การถือศีลอดจะเริ่มปฏิบัติตั้งแต่เวลา 04.00 น. ไปจนถึงพระอาทิตย์ตกดินของวันนั้น ในระหว่างเวลานี้ห้ามรับประทานอาหารทุกชนิดรวมทั้งน้ำ แม้แต่น้ำลายก็กลืนไม่ได้และยังต้องงดเว้นการปฏิบัติบางอย่าง เช่น การร่วมประเวณี (ระหว่างการถือศีลอด) ผู้ถือศีลอดผิดพลาดในเรื่องใดหรือปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติบางอย่างเช่น นุศปลด ด่าทอ หรือพูดเรื่องไร้สาระ จะทำให้การถือศีลอดนั้นเสียสิทธิ์เฉพาะวันนั้น

ก่อนการถือศีลอดจะสิ้นสุดลง มุสลิมทุกคนจะต้องบริจาคทาน และเมื่อการถือศีลอดได้สิ้นสุดครบ 30 วัน จะมีการทำพิธีออกบวชเรียกว่า "วันรયાาฟิตรี" ทุกคนจะไปละหมาดฟิตรีและรับประทานอาหารร่วมกับแกมีสยิด เสร็จแล้วมีการไปเยี่ยมสุสานของญาติพี่น้อง มีการสวดให้ศีลให้พรขอให้พ้นทุกข์ทรมาน และมีการไปเยี่ยมเยียนพบปะญาติพี่น้อง ต่อจากวันรยาาฟิตรี ก็ให้มีการถือศีลอดในเดือนเซาวาลอีก 6 วัน เป็นการชดเชยสำหรับผู้ถือศีลอดในเดือนรอมาดอนไม่ครบ 30 วัน บุคคลใดสามารถถือศีลอดนี้ได้ ก็จะได้รับผลบุญเป็นการตอบแทน ถ้าไม่ถือก็ไม่ได้รับโทษทัณฑ์แต่อย่างใด

4. การบริจาคทาน

การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติเรียกว่า ซะกาต (Zakat) เป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนจะพึงปฏิบัติ การกระทำเช่นนี้เป็นการทำให้ผู้มีฐานะดี ตระหนักถึงหน้าที่ของตนที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่น

เป็นการแผ่กระจายความมั่งคั่งของตนออกไปสู่กลุ่มชน ช่วยจัดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงระหว่างคนมีกับคนจนให้หมดสิ้นไป เป็นการลดทอนช่องว่างของสังคม คำว่า ชะกาต นี้มีความหมายว่าการทำให้บริสุทธิ์หรือการทำให้หมดสิ้นมลทิน มุสลิมทุกคนจะต้องทำการสำรวจทรัพย์สินหมุนเวียนของตนในทุกรอบปี และจะต้องจ่ายเป็นศาสนฟีลล์อัตราร้อยละ 2.5 การบริจาคนั้นมิได้หมายถึงเพียงทรัพย์สินที่ใช้เป็นธนาบัตรหมุนเวียนเท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงสิ่งเพาะปลูก สัตว์ ผลไม้ ปรศุสัตว์ ที่มีอยู่ในครอบครองเมื่อครบ 1 ปี เงินจำนวนนี้จะนำออกมาแจกจ่ายแก่บุคคล ซึ่งกำหนดไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานซึ่งมีอยู่ 8 ประเภทคือ

1. คนอนาถา เด็กกำพร้า
2. คนขัดสน
3. ผู้รวบรวมเงินบริจาคที่ทางการแต่งตั้งขึ้น
4. ผู้เลื่อมใสเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามในระยะแรก ๆ
5. ทาสที่หาเงินเพื่อตนเอง
6. ผู้มีหนี้สิน
7. ผู้ชำระและเผยแพร่ศาสนา
8. ผู้เดินทางที่ขาดเงินที่จะเดินทางกลับภูมิลำเนาของตน

5. การประกอบพิธีฮัจญ์

อิสลามิกชนไม่ว่าชายหญิง ถ้าสามารถทำได้จะต้องเดินทางไปจาริกแสวงบุญยังเขตศักดิ์สิทธิ์ในเมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย อย่างน้อยก็หนึ่งครั้งในชีวิต ผู้ที่จะไปจาริกแสวงบุญหรือไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ เมืองเมกกะ นั้น จะต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้คือ ต้องเป็นมุสลิม ต้องบรรลุนิติภาวะต้องมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ต้องมีความสามารถทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ และต้องมีการคมนาคมที่ปลอดภัย การปฏิบัติที่เกินจากครั้งแรกอีกก็ครั้งก็ตามนั้น ไม่ถือว่าเป็นฮัจญ์ที่ต้องบังคับตามบัญญัติของอิสลาม

พิธีฮัจญ์เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ เดือนเซาวาลและเสร็จพิธีในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือนซุลฮิจญะฮ์
พิธีฮัจญ์ประกอบด้วย

1. การอิหฺรอม คือการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเดิม มานุ่งห่มผ้าขาวขึ้นเดี่ยว

2. ตอวาฟ คือการเวียนรอบหินกะบะห์
3. สะแอ คือการวิ่งเหยาะ ๆ ระหว่างสถานที่ 2 แห่ง คือซอฟากับมรัวะฮ์ 7 เที้ยว
4. วุกุฟ คือการเดินทางไปทุ่งอารอฟะฮ์ เพื่อไปชุมนุมที่นั่น
5. ขว้างเส้าหิน (อิมรอน มะลูลีม, 2524 : 38)

หลักปฏิบัติ 5 ประการ ของศาสนาอิสลามนั้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ทำให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าใจและรู้จักถึงสภาวะเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า ความกตัญญู กตเวทิต่อบิดามารดา การให้ความรักต่อผู้อื่น มีการฝึกฝนตนเองและอดทนในด้านการปฏิบัติด้วยความจริงใจ
2. อิสลามสอนให้ผู้ที่ศรัทธาดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่น มิใช่แต่เพียงกับบุคคลในเชื้อชาติเดียวกัน หากแต่กระจายไปสู่มนุษยชาติทั้งหมดโดยมุ่งที่จะให้มีการคบค้าสมาคมกันอย่างกว้างขวาง และชาติพันธุ์ของแต่ละบุคคล จะไม่เป็นอุปสรรคในการที่จะเพิ่มความสนิทสนมต่อกัน และยิ่งกว่านั้น อิสลามสอนให้ผู้ที่ศรัทธาเข้าใจถึงความลำบากยากแค้นของผู้อื่น และให้มีจิตใจอารีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการเผยแพร่ศาสนาอิสลามนั้น ห้ามมิให้มีการดูหมิ่นความเชื่อและศรัทธาของศาสนิกชนอื่น ๆ ไปด้วย ชื่อนี้ได้มีบัญญัติไว้โดยชัดเจน ในคัมภีร์อัลกุรอานหลายบท
3. อิสลามมีส่วนช่วยให้ผู้ที่ศรัทธาได้ปฏิบัติตนอยู่ในวิถีทางที่ถูกต้อง มีความเชื่ออารีต่อผู้อื่น และเห็นคุณค่าของความเสมอภาคของมนุษยชาติ เคารพในสิทธิมนุษยชน และทำงานด้วยความสงบ ในความคิดที่ว่ามนุษย์ผู้อยู่ภายใต้ความปราณีของพระผู้เป็นเจ้านั้น คือสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน
4. อิสลามสอนให้ศรัทธายึดมั่นในวินัยบัญญัติของศาสนาอย่างเคร่งครัด ถึงแม้ว่าเขาจะอยู่แต่เพียงลำพังตนเองก็ตาม และฝึกให้มีความเคารพในเกียรติศักดิ์ของตนเอง และมีใช้เป็นผู้ที่ระมัดระวังเฉพาะแต่พฤติกรรมในปัจจุบันเท่านั้น แต่จะต้องเป็นผู้มองการณ์ไกล และใคร่ครวญถึงอนาคตอยู่เสมอ กล่าวคือ ดำรงตนอยู่ในฐานะที่ไม่ประมาทนั่นเอง
5. อิสลามสอนให้ศรัทธามีประสบการณ์ต่อความยากลำบาก และฝึกให้มีความนึกคิดเพื่อความแข็งแกร่งของตนเอง อาทิเช่น ความยากลำบากเกี่ยวกับการบำเพ็ญศีลอด สลัดความเห็นแก่ตัว โดยการบริจาคศาสนทรัพย์ และการสละทรัพย์สินตลอดจนความสุขส่วนตัวไปบำเพ็ญอิhsān เมืองเมกกะ การบำเพ็ญสิ่งเหล่านี้ก็เพื่อให้บังเกิดผลในการฝึกตนเอง อิสลามสอนผู้ศรัทธามีให้อารัดเอ

เปรียบผู้อื่นในทางคำกำไว้ที่ไม่ชอบธรรม การบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นนั้นจะไม่ได้รับอานิสงส์ตอบแทน
 เลขหากมิได้บำเพ็ญไปเพื่อพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองในศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์นายพิสุจน์ สมบูรณ์ ผู้เชี่ยวชาญศาสนาอิสลามประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ความเห็นเกี่ยวกับการพึ่งตนเองในศาสนาอิสลามไว้ว่า "ในทางศาสนาอิสลามจะต้องยึดถือพระวัจนะของพระเป็นเจ้าที่เรียกว่า หะดีษ เป็นสำคัญ การตีความหะดีษจะเป็นไปตามความเห็นของปราชญ์ทางศาสนาหรือเป็นไปตามมติของปราชญ์ทางศาสนาเป็นสำคัญ สำหรับการพึ่งตนเองที่เป็นคำสั่งสอนโดยตรงนั้น ไม่มีพระวัจนะกล่าวไว้ แต่ก็พอจะอนุมานได้ว่า ได้กล่าวว่า ให้ผู้ยึดถือศาสนาอิสลามทุกคนประกอบสัมมาอาชีวะ ไม่ส่งเสริมให้เป็นผู้ขอ โดยมีหลักอยู่ว่า "มือที่อยู่บนดีกว่ามือที่อยู่ล่าง" คือ เป็นผู้ให้ดีกว่าเป็นผู้ขอ การจะเป็นผู้ให้ได้ต้องเป็นผู้รู้จักการทำงาน การพึ่งตนเองเป็นสิ่งสำคัญ การประกอบอาชีพเป็นหน้าที่ของทุกคนในสังคมมุสลิม แม้แต่องค์พระศาสนาดานบีมีหะหมัด ก็ทรงซ่อมแซมเครื่องใช้ไม้สอย หรือปะชุนเครื่องนุ่งห่มเอง ตลอดจนประกอบอาชีพด้วยพระองค์เอง หรืออย่างท่านนบีดาอูด ท่านก็ตัดเย็บรองเท้าของตนเอง เป็นต้น ในเรื่องของการประกอบอาชีพนั้นทรงเห็นว่าให้ทำจริงจัง แม้แต่เวลาหลังจากพิธีละหมาดในวันศุกร์ พระองค์ก็ตรัสว่า "ให้ออกไปทำมาหากินเมื่อเสร็จศาสนพิธีแล้ว"

นอกจากการพึ่งตนเองแล้ว หลักการทางศาสนายังบัญญัติให้ทุกคนต้องมีหน้าที่ในการบริหารจัดการงานจากทรัพย์สินที่หามาได้เป็นประจำทุกปี การบริหารจัดการนั้นแสดงให้เห็นว่าในสังคมมุสลิมนั้นนอกจากการปลูกฝังให้คนในสังคมพึ่งตนเองแล้วยังมีการพึ่งซึ่งกันและกันอีกด้วย การบริหารจัดการนี้บริหารจัดการให้กับคนยากจน เด็กกำพร้าหรือแม่หม้ายที่ขาดที่พึ่งในสังคมและไม่สามารถจะช่วยเหลือตนเองได้ ให้สามารถยืนได้ด้วยขาของตนเองเพื่อประกอบอาชีพต่อไป" (พิสุจน์ สมบูรณ์, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2534)